

KENT GÜNDEMİNE BAKIŞ

Ekonomik Krizin Eğitim Maliyeti

Yayın Yönetimi ve İdari Koordinasyon
İstanbul Planlama Ajansı

İçerik Sorumluları
Özge Tekçe Demirkol

Hazırlayanlar
Elanur Demir

Katkıda Bulunanlar
Rabia Üstün

Tasarım Konsepti ve Yayın Kimliği
Kader Şahin

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul, Ekim 2023

ISBN: 978-625-6762-37-4
İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. yayınıdır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
VERİLERLE ZORUNLU EĞİTİM	3
Eğitime Yapılan Kamu Yatırımları	4
Örgün Eğitim Verileri ve Okullaşma Oranları	5
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	10
ZORUNLU EĞİTİMİN MALİYETİ	11
Gıdaya Erişim	12
Yaşam Maliyetlerinin Eğitim Üzerindeki Yansıması	14
Artan Maliyetlerle Baş Etme Stratejileri	16
İSTANBUL'UN ZORUNLU EĞİTİMİN MALİYETİ	18
Kırtasiye Maliyeti	19
Okul Kıyafeti Maliyeti	20
Okul Beslenmesi ve Ulaşım Maliyeti	20
Okul Kayıt Ücretlerinden Doğan Ek Maliyetler	22
SONUÇ	25

GİRİŞ

Salt insan olmakla elde edilen "eğitim hakkı", temel eğitimden ücretsiz biçimde ve ırk, cinsiyet, etnik köken, dini aidiyet, politik görüş, yaş ya da engellilik gibi bireysel özelliklerden bağımsız olarak yararlanmayı kapsar. Eğitim hakkı, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi birçok uluslararası insan hakları belgesinde garanti altına alınmıştır.¹ 1960 yılından kalma ve şu ana dek 107 devlet tarafından onaylanan "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme" ise UNESCO'nun önde gelen standart belirleyici araçlarından olup eğitim hakkını her yönüyle kapsayan ve uluslararası hukukta bağlayıcı güce sahip ilk uluslararası belgedir.² Bununla birlikte, Eğitim 2030 Gündemi ve eğitime yönelik Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4'ün³ de temel taşı niteliğindedir (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri, 2023)⁴. UNESCO'ya göre dünya çapında 244 milyona yakın çocuk ve genç sosyal, ekonomik ya da kültürel sebeplerle eğitimden mahrum kalırken, dünya ülkelerinin yalnızca %70'i 9 yıl veya daha fazla zorunlu eğitimi yasal olarak garanti ediyor.⁵ Oysaki birçok araştırma, en temel insan haklarından olan eğitimin bireyleri ve toplumları sosyal ve ekonomik olarak geliştirip dönüştürdüğüne, bu alanda yapılan yatırımların ise toplumsal fayda ve sermayeyi ençoklaştırdığına işaret etmektedir. Eğitimin bu dönüştürücü gücü, sosyal dışlanmaya maruz kalmış kişileri buldukları çeşitli yoksunluk hallerinden çıkararak, böylelikle değişim ve gelişimi toplumsal düzeyde yaratan güçlendirici bir potansiyele karşılık gelmektedir.

Bourdieu'ya göre (1977)⁶ eğitim kurumları olan okullar öğrencilere eşit yaklaşmak ve öğrencilerin doğuştan sahip oldukları eşitsizlikleri gidermek zorundadır; bu doğrultuda da eğitimin temel rolü sosyal sınıfların varlığını, fırsat yapısını ve böylelikle de sosyal düzeni yeniden yaratmak olmalıdır. Eğitimin toplumsal tabakalaşmaya alternatif olmak, yukarı yönlü sınıfsal hareketliliği sağlamak gibi bir işlevi bulunmasına ve zorunlu örgün eğitim herkes adına yasalarla garanti edilmiş olmasına karşın, Türkiye'de eğitim sisteminin rekabetçi piyasa düzenine terk edilmesiyle doğrudan eğitimin ve eğitime erişimin kendisinin sınıfsallaştığı yeni bir düzen belirdi. **Eğitim, çok kısa süre içerisinde, herkese eşit ve ücretsiz sağlanması gereken temel bir insan hakkı olmanın dışına çıkıp parayla satın alınabilen bir hizmet olarak algılanmaya başladı.**

1 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, The Right to Human Rights Education. <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/right-human-rights-education>

2 UNESCO, "What you need to know about the right to education?". <https://www.unesco.org/en/right-education/need-know>

3 SKA 4: Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek.

4 Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar, Küresel Amaçlar 4/17: Nitelikli Eğitim. <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/nitelikli-egitim/>

5 UNESCO, "What you need to know about the right to education?". <https://www.unesco.org/en/right-education/need-know>

6 Bourdieu, P. (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage, Beverly Hills.

Kamusal kaynaklarla, herkese eşit uzaklıkta sunulması gereken örgün ve zorunlu eğitime erişim ekonomik olanaklarla ilintili bir şartlar düzenine dönüştü. Binlerce liralık fiyatlarla hizmet veren özel okullar ile giderlerinin birçoğunun öğrenci ve velilere devredildiği devlet okulları arasındaki uçurumun gitgide artması, nitelikli eğitime erişimin kendisinin sınıfsallaşmaya konu olmasına sebep oldu. İzlenen politikalar eğitim sistemini okul öncesi düzeyden üniversiteye kadar birçok kademedeki işlevini yerine getiremez hale bürüdü.

Türkiye’de uzun yıllardır sürekli artış gösteren yaşam maliyetleri okula hazırlık, okula kayıt ve okula devamlılık süreçlerini birçok öğrenci için zora sokarken, aileleri yalnızca en asli ihtiyaçlarını önceliklendirip birçok istek ve gereksinimden vazgeçer, "ihtiyaçları öteleyerek" bir döngüye soktu. Bunun yanı sıra, eğitime yapılan kamusal yatırımların daralması, eğitimcilerin özlük hakları ve kazançlarının yeterince iyileştirilmemesi, öğretmen atamalarının yeteri sayıda ve adil şartlarda yapılmayıp ücretli öğretmen emeğine yüklenilmesi, kamuya ait eğitim binalarının fiziksel koşullarının düzeltilmeyip bu binaların sayısının artırılmaması, eğitim sisteminin çok sık biçimde kökten değiştirilmesi ve diğer birtakım bilinçli politik uygulamalar devlet okullarındaki eğitimin kalitesini git gide düşürmüş, öğrenciler ve aileleri sermayenin kucağına, özel okullara yönelmeye mecbur bırakmıştır. Buradan hareketle, **nitelikli eğitime erişim ve eğitimde başarı çoğunlukla özel okulları tercih eden üst orta sınıf ailelerin çocuklarına ait hale gelmiştir.**

Tüm bunlara karşın, mevcut ekonomik durum, milyonlarca kişiyi "ihtiyaçlar hiyerarşisi" piramidinin en temel basamakları olan beslenme, sağlık, güvenlik vb. gereksinimler için mücadeleye mahkum etti. TÜİK’in ana harcama grubu verilerine göre, bir önceki yılın aynı ayına göre en çok artışın yüzde 77,55 ile sağlık, yüzde 72,86 ile gıda ve alkolsüz içecekler ve %70 ile ulaştırma grubunda gerçekleşmiş olması da bu mücadeleyi resmeder pozisyonda (TÜİK, 2023)⁷. Durmak bilmeden artış gösteren gıda fiyatları yetersiz beslenmeyi birçok insan için kaçınılmaz hale getirdiği gibi velileri çocuklarının beslenme çantalarını dolduramama ya da çocuklarına günlük harçlık verememe korkusu ile baş başa bıraktı. Bunların yanı sıra, ekonomik kriz ve hayat pahalılığı karşısında her yıl katlanarak artan kırtasiye giderleri ve devlet okullarının her yeni eğitim döneminde velilerden talep ettiği "kayıt ya da bağış" paraları, aileleri geçmiş yıllara göre daha fazla zora soktu. Öğrencilerin okul ve beslenme masrafları Milli Eğitim Bakanlığı’nın öncelikli gündemleri arasına giremezken, Eğitim-Sen’e göre okulların kayıt esnasında istediği bu bağış talepleri yoksul semtlerde 2 bin TL ile başlarken gelir düzeyi yüksek olan kimi semtlerde 100 bin liralara çıkabilmektedir⁸. Bu ve bunun gibi maliyetler aileleri aylık gelirlerinin çok büyük bir kısmını

7 TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2023-49650>

8 Eğitim-Sen, 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu, Eylül 2023. <https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2023/09/Egitimin-Durumu-11-Eylul-2023.docx>

çocuklarının okul masraflarına ayırır duruma getirdi. Eğitimin düşen niteliğinin yanı sıra artan maliyetleri karşısında, 2021-2022 yılı eğitim öğretim döneminde zorunlu eğitim çağını kapsayan 6-17 yaş aralığında %100 okullaşma oranı sağlanamadı. Eğitim Reformu Girişimi (ERG)'nin (2022) yaşa göre net okullaşma verisinden⁹ faydalanarak hesapladığı eğitim dışındaki çocuk oranı,¹⁰ (zorunlu eğitimde olmalarına rağmen) eğitim dışında kalan çocuk sayısının 13 yaştan sonra arttığını; 14 yaşındaki çocukların %4,3'ünün okula kayıtlı olmadığını, bu oranın 17 yaşındaki çocuklarda ise %13,1'e yükseldiğini göstermektedir.

VERİLERLE ZORUNLU EĞİTİM

Türkiye sözleşme statüsü kazanmamış ancak devletlerin taraf olduğu sözleşmelerden biri olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (SKA) kabul eden ülkeler arasındadır.¹¹ "Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek" hedefi ilgili amaçlar arasında olup "uluslararası sözleşmeler ve SKA'lar, Türkiye'de çocuk haklarına dair ulaşılması beklenen ana hedefleri oluşturur".¹² Bunların yanı sıra, T.C. Anayasası 42. maddesi "kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmayacağına" ve "temel eğitimin ilk kademesi olan ilköğretimin, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu olduğu ile devlet okullarında parasız olduğuna" işaret eder.¹³ Yine Milli Eğitim Temel Kanunu 4. maddesi eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğunu güvence altına alırken 8. maddesi kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanması yükümlülüğünü içerir.¹⁴ Fakat tüm bu yasal yükümlülükler, zorunlu ve örgün eğitim çağındaki çocukları okulda tutmaya ve eğitime katılımlarını %100 oranında sağlamaya yeterli gelmemekte. Nitekim eğitim sistemi içerisindeki kronik sorun haline gelmiş yanlış politika uygulamalarının yanı sıra, eğitimin her geçen gün daha da yükselen maliyeti özellikle yoksul ailelerin çocuklarını okullaşamama ve/veya okul terki riski ile karşı karşıya getirmektedir. Bu köklü sorunların ardında, "eğitimin kamu bütçesindeki alanının daralması, nitelikli bir eğitim stratejisi ve planının geliştirilip uygulanamaması, kamu hizmeti sorumluluğunun veliler ve özel sektör arasında paylaşılması"¹⁵ gibi politika uygulamaları yer almakta.

9 MEB. Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2021-2022. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460

10 Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Eğitim İzleme Raporu 2022. <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/>

*Eğitim dışındaki çocuk oranı; zorunlu eğitim çağında olup herhangi bir kademe kayıtlı olmayan çocukların sayısı olarak tanımlanmaktadır."

11 Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Kız Çocukların Eğitim Hakkı, Eylül 2023. <https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2023/09/KizCocuklarinEgitimHakki.pdf>

12 A.g.e.

13 TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c010/b154/dm_020101540683.pdf

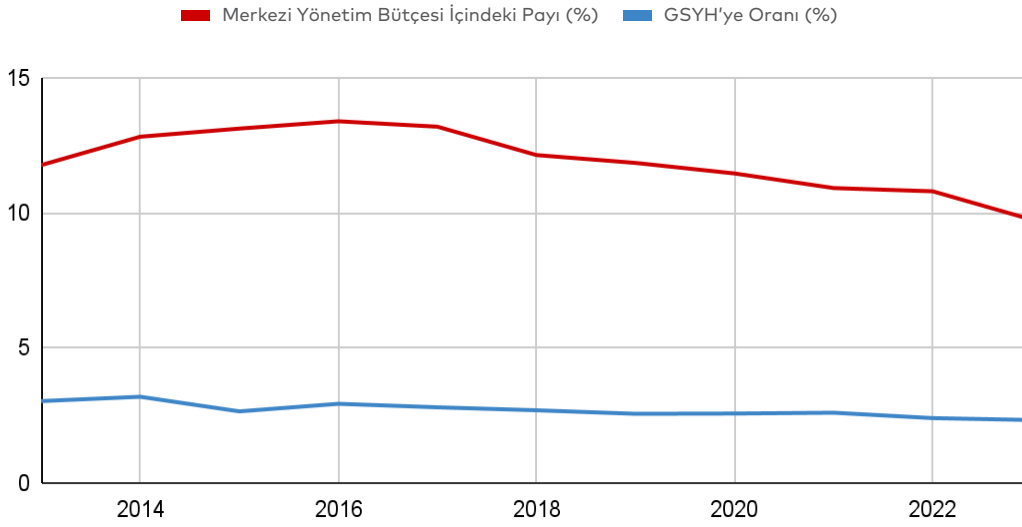
14 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Temel Kanunu. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/milli-egitim-temel-kanunu/>

15 İPA, KENT GÜNDEMİNE BAKIŞ: Okullar Açılırken-Zorunlu Eğitimin Maliyetini Kamulaştırmak İçin Kent Temelli Bir Sorumluluk Bölüşümü Mümkün mü?, 2022. <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/kent-gundemine-bakis-egitim/>

Eğitime Yapılan Kamu Yatırımları

OECD Bir Bakışta Eğitim raporunda¹⁶, Türkiye'de 2019-2020 yılları arasında kamu harcamalarının nominal olarak artmasına karşın eğitime yapılan kamu yatırımlarındaki artışın enflasyon oranından düşük gerçekleştiği vurgusu yapılırken, yüksek enflasyonla birlikte 2021, 2022 ve 2023 yıllarında da bu eğilimin devam edeceği öngörüsü yer aldı. Eğitim bütçesinin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) ve Merkezi Yönetim Bütçesi içerisinde yıllar içerisinde girdiği azalma eğilimi sistemin kronikleşen sorunlarını çözmekten çok uzakta olduğu gibi vurgulanan öngörüü de doğrular nitelikte. Nitekim, **2016'da GSYH içerisindeki payı %4,21 olan eğitim bütçesinin 2023 yılı içindeki payı %3,48'e gerilerken, 2016 yılında eğitime merkezi yönetim bütçesi içinde %19,24 olarak ayrılan pay 2023'te %14,53'e geriledi.**¹⁷ Benzer biçimde, merkezi bütçe yatırım ödenęinden 2022'de MEB yatırımlarına %22,34 oranında pay ayrılırken bu oran 2023'te %12,65'e geriledi.

Grafik 1: Yıllara Göre Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı GYSH'ye Oranı

Kaynak: MEB 2022-2-23 Örgün Eğitim İstistikleri

Yıllara göre MEB bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesi içindeki payı ve GYSH'ye oranını gösteren Grafik 1'de MEB bütçesinin son on yıllık periyotta düşüş eğiliminden kurtulamadığına işaret ediyor. MEB bütçesinin merkezi yönetim bütçesi içindeki oranının 2022'de 10,79 iken 2023'te 9,74'e gerilediğini; benzer şekilde, 2022'de %2,4 olan gayri safi yurtiçi hasılaya oranının 2023'te 2,33'e gerilediğini

¹⁶ OECD, Education at a Glance 2023. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

¹⁷ Eğitim-İş, 2023 Eğitim Bütçesi, 24 Ekim 2022.

<https://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/butcede-egitimin-payi-giderek-dusuyor-4021/>

ortaya koyuyor. Ülkemizde okullaşma oranlarının diğer seviyelere göre nispeten daha yüksek seyrettiği ilkökul ve ortaokul düzeyindeki 6-15 yaş arasındaki her öğrenciye yapılan kümülatif harcama da 50 bin ABD dolarının altında seyrederken OECD ülkeleri genelinde bu rakam 112 bin ABD doları civarında gerçekleşti.¹⁸ Okul öncesi eğitimde çocuk başına yapılan yıllık harcama da yine OECD ülkelerinde ortalama 10.200 ABD doları civarında iken Türkiye’de bu rakam 5.000 ABD dolarının altına düştü.¹⁹ **Kamu yatırımlarında eğitim alanına ayrılan pay düşüş eğiliminden kurtulamadığı gibi, eğitimi, “anayasal hak olarak parasız sağlanması gereken bir kamu hizmeti” olmaktan çıkarılmış durumda.** 2023 yılı için öngörülen bütçenin de, okul ve derslik sayılarının artırılarak derslik başına düşen öğrenci sayısının azaltılması, var olan okul binalarının yenilenmesi, ücretli öğretmen güvencesizliğine son verilerek sistemin ihtiyacı kadar öğretmen ataması yapılması, başta yoksul ailelerin çocukları olmak üzere öğrencilerin beslenme, ulaşım, barınma gibi en temel ihtiyaçlarının giderilmesi gibi çözüm başlıklarına yeterli gelmeyeceği çok aşikar görünmekte.

Örgün Eğitim Verileri ve Okullaşma Oranları

Milli Eğitim Bakanlığı örgün eğitim istatistiklerine göre;²⁰ **2022-2023 eğitim-öğretim yılında okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde örgün eğitimde toplam 19 milyon 904 bin 679 öğrenci örgün eğitim aldı. Toplam 75 bin 19 eğitim kurumu içinde devlete ait okul sayısı 60 bin 734 (%81) iken, özel okulların sayısı 14 bin 281 (%19)’dir.** Devlet okullarında okuyan öğrenci sayısı 15 milyon 887 bin 296 (%80), özel okullarda okuyan öğrenci sayısı 1 milyon 670 bin 729 (%8) oldu. **Kademeler karşılaştırıldığında oransal olarak özel okul sayısının en yüksek olduğu kademenin okul öncesi eğitim olduğu göze çarpıyor. Okul öncesindeki 18.244 okulun 11.716’sı (%64) kamu kurumu iken, 6.628’i (%36) özel okullardır.** Bu alanda kamu yatırımlarının kısıtlı gerçekleşmesi ve sektörün yoğunlukla ticari kurumlara devredilmiş olmasından hareketle, okullaşma oranlarının en düşük seyrettiği kademenin okul öncesi olması da pek şaşırtıcı görünmemektedir.

Okullaşmanın okul öncesi kademesine kıyasla zorunlu eğitim seviyesinde çok daha başarılı gerçekleştiği görülmekte. İlkokul çağındaki çocukların %93,85’i, ortaokul çağındaki çocukların %91,21’i okula gitmekte ve kız çocukları ile erkek çocuklar arasında belirgin bir farklılaşma görülmemekte. Ortaöğretime geçildiğinde ise okullaşma oranı %91,70’e düşüyor. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı farklılaşmanın diğerlerine göre daha belirgin olduğu kademeler, önceki yıllarda da olduğu gibi, okulöncesi eğitim ve ortaöğretim oldu. Ortaöğ-

¹⁸ OECD, Education at a Glance 2023. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

¹⁹ A.g.e.

²⁰ MEB, 2022-2023 Örgün Eğitim İstatistikleri, 29 Eylül 2023. http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508

retim kademesinde kız ve erkek çocuklar arasında belirgin bir farklılaşmanın görüldüğü esas alan ise mesleki ve teknik eğitim oldu. 2022-2023 eğitim döneminde 1 milyon 772 bin 627 öğrenci mesleki ve teknik liselerdeydi. Bunların 1 milyon 146 bin 197'si erkek, 626 bin 430'u kız öğrencilerden oluşuyordu.

Tablo 1: Kademeye Göre Net Okullaşma Oranı

Türkiye 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Net Okullaşma Oranı				
Okul Öncesi		İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim
3-5 yaş	%51,38	%93,85	%91,21	%91,21
4-5 yaş	%63,55			
5 yaş	%84,95			
İstanbul İli 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Net Okullaşma Oranı				
Okul Öncesi		İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim
3-5 yaş	%48,75	%94,36	%91,32	%93,87
4-5 yaş	%59,58			
5 yaş	%78,61			

Kaynak: MEB 2022-2023 Örgün Eğitim İstatistikleri

Okullaşma oranlarının en düşük seyrettiği eğitim düzeyinin okul öncesi eğitim olmasına istinaden, 2022 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında 5 yaşta okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınacağı amacı yer alırken bu amaca yönelik olarak imzalanan 'Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Desteklenmesi Protokolü' ile sosyal yardımlardan faydalanan hanelerdeki 3-5 yaş grubundaki çocukların resmi anaokullarına veya anasınıflarına kayıt paralarının ASHB tarafından doğrudan MEB'e ödenmesi, böylelikle çocukların okul öncesi eğitime erişimlerinin sağlanması hedeflendi. Benzer biçimde, 'Temel Eğitimde 10.000 Okul Projesi'²¹ ile 3 bin yeni anaokulu ile 40 bin yeni anasınıfı açılarak eğitimde fırsat eşitliğinin ve erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılması amaçlandı. Bu çalışmalar neticesinde ise 2022 yılı sonuna kadar 3 yaşta okullaşma oranının %14'ten %50'ye, 4 yaşta okullaşma oranının %35'ten %70'lere, 5 yaşta okullaşma oranının ise %78'den %100'e çıkarılması hedeflendi.²² Tamamının kamu bütçesiyle finanse edilmesi amaçlanan ilgili hedefler için 3 milyar lira kaynak ayrıldı.²³ Tüm bu çabalara karşın; 2021-2022 eğitim öğretim yılında 3-5 yaş aralığındaki net okullaşma oranı %44'te, 4-5 yaş aralığındaki %55,87'de, 5 yaş aralığındaki ise %81,63'te kaldı.²⁴ 2022-2023 eğitim öğretim yılına gelin-

21 MEB Temel Eğitimde 10 Bin Okul Projesi (t.y.). Proje hakkında. Ekim 2022. <https://10binokul.meb.gov.tr/hakkinda>
22 a.g.e.

23 MEB (2022, 14 Mart). MEB, "Temel Eğitimde 10 bin Okul Projesi" başlattı. Ekim 2022. <http://www.meb.gov.tr/meb-temel-egitimde-10-bin-okul-projesi-baslatti/haber/25536/tr>

24 MEB. Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2021-2022. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460

diğinde ise, 3-5 yaş aralığındaki net okullaşma oranı %51,38'e yükselerek bu yaş aralığındaki okullaşma hedefine bir sene gecikmeli olarak ulaşıldı. 4-5 yaş aralığındaki okullaşma oranı %63,55'e ve 5 yaş aralığındaki okullaşma oranı %84,95'e yükselse de bu yaş aralıklarında bu sene de hedeflerin gerisinde kalındı.

Mevcut verilere sahip OECD ülkelerinin yarısından fazlasında 3 ila 5 yaş arasındaki çocukların okullaşması neredeyse evrensel biçimde, %90 oranıyla gerçekleşirken²⁵ Türkiye bu oranların gerisinde kalmaya devam etti. Covid-19 pandemisi sonrasında okul öncesindeki okullaşma oranları son yılların en yüksek seviyesine çıkmış olsa da İstanbul Planlama Ajansı (İPA) İstatistik Ofisinin 2022-2023 Örgün Eğitim İstatistiklerinden faydalanarak hesapladığı verilere göre²⁶ **Türkiye genelinde,**

- **3 yaşta yaklaşık 901 bin 462 çocuk,**
- **4 yaşta yaklaşık 775 bin 259 çocuk**
- **5 yaşta yaklaşık 191 bin 896 çocuk okullaşmadı.**

Okul öncesi düzeydeki okullaşma oranlarında göze çarpan bir diğer kritik husus ise bölgesel farklılıklar oldu. 5 yaş için net okullaşmada en düşük oran %78,07 ile Güneydoğu Anadolu'da gerçekleşirken en düşük gerçekleştiği ikinci merkez %78,61 ile İstanbul oldu. İstanbul hem 3-5 yaş, hem 4-5 yaş, hem de 5 yaş için okullaşmada Güneydoğu Anadolu'dan sonra en düşük seviyede kalan ikinci merkez oldu. Bu doğrultuda, İPA İstatistik Ofisi verilerine göre²⁷ okullaşmanın en düşük gerçekleştiği ikinci merkez olan **İstanbul'da,**

- **3 yaşta yaklaşık 158 bin 770 çocuk,**
- **4 yaşta yaklaşık 140 bin 150 çocuk**
- **5 yaşta yaklaşık 50 bin 129 çocuk okullaşmadı.**

Aynı yaş aralığındaki en yüksek okullaşma ise %94,45 oranı ile Batı Marmara'da gerçekleşirken, okullaşmanın en düşük ve en yüksek gerçekleştiği iki bölge arasındaki %16,8'lik puan farkı bölgesel eşitsizliklerin büyüklüğüne ve alanda eğitime eşit erişim için gösterilen çabaların güçlendirilerek sürdürülmesi gerektiğine işaret etmekte.

25 OECD, Education at a Glance 2023. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

26 3-4 yaş kademesinde yer alan veriler Milli Eğitim İstatistikleri 2022/'23 dosyasında yer alan net okullaşma verilerine göre hazırlanmıştır. 5 yaş kademesinde yer alan veriler Milli Eğitim İstatistikleri 2022/'23 dosyasında yer alan düzeltilmiş net okullaşma verilerine göre hazırlanmıştır.

* Düzeltilmiş net okullaşma oranı, ilgili teorik yaş grubunda bulunup, ilgili eğitim kademesi veya bir üst eğitim kademesine devam eden öğrenci sayısının, ilgili eğitim kademesindeki teorik yaş grubundaki toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir.

27 3-4 yaş kademesinde yer alan veriler Milli Eğitim İstatistikleri 2022/'23 dosyasında yer alan net okullaşma verilerine göre hazırlanmıştır. 5 yaş kademesinde yer alan veriler Milli Eğitim İstatistikleri 2022/'23 dosyasında yer alan düzeltilmiş net okullaşma verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 2: Eğitim Kademesine Göre Okullaşmayan Yaklaşık Çocuk Sayısı, 2022-23

Kademe	Türkiye	İstanbul
İlkokul	226.406	38.736
Ortaokul	283.113	50.569
Lise	347.543	14.672
Toplam	630.656	103.977

Kaynak: MEB 2022-2023 Örgün Eğitim İstatistikleri²⁸

İPA İstatistik Ofisinin 2022-2023 MEB Örgün Eğitim İstatistiklerinden faydalanarak hazırladığı okullaşmayan çocuk sayısı verilerine göre (Tablo 1), ülkemizde 2023 yılında 630 bin 656 çocuk eğitim dışında kalırken bu sayının 226 bin 406'sını ilkokul kademesi, 283 bin 113'ünü ortaokul kademesi ve 347 bin 543'ünü lise kademesindeki çocuklar oluşturdu. Önceki yıla göre artış gösteren bu rakamların 11 ili etkileyen 6 Şubat depremlerinden etkilendiği düşünülecek olsa da buna dair geçerli bir istatistiki veri henüz bulunmamaktadır. Bunların yanı sıra, **2021 yılında 1 milyon 452 bin 331 olan açık öğretimde okuyan öğrenci sayısı 2022 yılında halihazırda 1 milyon 738 bin 198'e yükselmişken; 2022-2023 eğitim öğretim yılında 608 bin kişi daha artarak 2 milyon 346 bin 654'e ulaşmıştır.**²⁹ Milli Eğitim Bakanlığı bu artış karşısında 2023-2024 eğitim-öğretim yılı başında önlemler almış, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde³⁰ yer verdiği "evde ve hastanede eğitim verilerek öğrenim görenler ile Bakanlıkça mazereti uygun görülenler veli ve öğrenci talebi doğrultusunda ilgili okulun mevzuatında belirtilen nakil ve geçiş şartlarını taşıması hâlinde nakil ve geçiş yapabilirler" maddesi ile açık liseye geçişleri zorlaştırmış olsa da ilgili veriler her geçen yıl daha fazla öğrencinin örgün eğitim dışına çıkmak zorunda kaldığına işaret etmekte. Buradan hareketle, 6 milyon 789 bin 681 ortaöğretim öğrencisinin 2 milyon 9 bin 489'inin (%29'u) eğitimini açıköğretim liselerinde devam ettirdiği düşünülürse, **ortaöğretime kayıtlı her üç çocuktan birinin okula gitmeden ve öğretmenle doğrudan iletişim kurmadan eğitim aldığını söylemek pek de yanlış olmaz.**

Birçok eğitim izleme raporu, 4+4+4 sisteminde okullaşmanın ve/veya eğitimden kopuşun en yüksek olduğu aşamalardan birinin lise çağında, yani son 4 yılda olduğuna işaret etmekte. TÜİK'in 2019 yılı araştırması³¹ da 5-17 yaş aralığındaki 720 bin çocuğun çalışan olduğunu, çalışan çocukların %79,7'sini 15-17 yaş grubundaki çocukların oluşturduğunu ortaya koyarak okul terklerinin örgün eğitimin son kademesinde yoğunlaştığını göstermekte. Yine, 15-17 yaş grubundaki çocukların %16,4 olan işgücüne katılma oranının 2022 yılına³² ge-

²⁸ İlkokul, ortaokul, lise eğitim kademesinde yer alan veriler Milli Eğitim İstatistikleri 2022/'23 dosyasında yer alan düzeltilmiş net okullaşma verilerine göre hazırlanmıştır.

²⁹ MEB, 2022-2023 Örgün Eğitim İstatistikleri, 29 Eylül 2023. http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508

³⁰ MEB, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 8 Eylül 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/09/20230908-2.htm>

³¹ TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 31 Mart 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>

³² TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2022, 18 Nisan 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>

lindiğinde %18,7'ye çıktığını gösteren 2021 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması³³ da çalışan çocuk sayısının yıllar içinde artmış olmasıyla birlikte, eğitimin birçok seviyesindeki okul terklerinin çoğunlukla yoksul ailelerin çocukları için işlediğini resmetmekte. Aynı veriler cinsiyete göre incelendiğinde ise, 2021 yılında erkek çocuklarda %22,9 olan işgücüne katılma oranının 2022'de %27'ye yükseldiği, 2021'de kız çocuklarda %9,5 olan işgücüne katılma oranının 2022'de %10 olduğu görülmekte. UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün³⁴ 2021 yılı verilerine göre ise dünyada 6-18 yaş arasında yaklaşık 118 milyon 500 bin kız çocuğu okula gitmezken Türkiye'de yaklaşık 289 bin 502 kız çocuğu okula gitmedi.³⁵ İlgili verilere göre, işgücündeki erkek çocuk sayısının kız çocuklara göre daha yüksek olması kızlar ve oğlanların eğitim dışında olma nedenlerindeki farklılaşmaya ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine işaret etmekte. Ev dışında çalışmanın yanı sıra çocuk yaşta ve zorla evlendirilme gibi nedenlerle de eğitim dışına çıkabilen kız çocukları, "okulda temiz ve güvenli tuvalete, temiz suya, hijyenik ped gibi menstrüel ürünlere erişememe ve regl nedeniyle zorbalığa uğrama gibi engeller yüzünden de devamsızlık yapabilmekte ve/veya eğitim dışına çıkabilmekteler".³⁶

Türkiye'de pek çok yoksul aile için okul öncesi eğitim hizmetleri ekonomik olarak erişilebilir olmadığından hanedeki kadınlar çocuk bakım yükü sebebiyle işgücüne ya hiç katılmıyor ya da alternatif bulamadıkları için istihdamdan çekiliyor. Erken çocukluk bakım ve eğitim (EÇBE) hizmetlerinin yeterince yaygın ve erişilebilir olmayışı karşısında işgücüne katılan kadınlarsa tek çare olarak ailedeki kadın bakım emeğine başvurmakta; çocuk bakım yükünü ya evdeki büyük kız çocuğuna ya da büyükanneye devretmekte. **Çocuk bakım yükünün hanelerde yoğunlaşmasına yol açan EÇBE hizmetlerindeki arz yetersizliği kadınların istihdama katılım oranlarını düşürdüğü gibi çocuk bakım yükü kendilerine devredilen kız çocuklarının da okuldan uzaklaşıp eğitim hakkından mahrum kalmasına yol açıyor.**³⁷ OECD ülkeleri genelinde EÇE'ye (erken çocukluk eğitimi) ayrılan ulusal kaynakların payı GSYİH'nin %0,6'sı iken bu oranın Türkiye'de GSYİH'nin %0,3'ü ile kısıtlanmış olması³⁸ *eğitim harcamaları içinde en düşük bütçenin okul öncesi döneme ayrıldığına işaret etmekte. TESEV 2020 verilerine göre, Türkiye'deki³⁹ 3-6 yaş arasındaki çocukların gidebildiği her iki anaokulundan biri, İstanbul'da ise⁴⁰ her 10 anaokulundan 9'u özel kurumlara aitti. Yine*

³³ TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021, 20 Nisan 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>

³⁴ UNESCO, Global Education Monitoring Report. <https://www.unesco.org/gem-report/en/2022-out-school>

³⁵ Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Eğitim İzleme Raporu 2022.

<https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/>

³⁶ Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Kız Çocukların Eğitim Hakkı, Eylül 2023.

<https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2023/09/KizCocuklarınEgitimHakki.pdf>

³⁷ İPA, "Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının Geride Bıraktıkları ve İhtiyaçlar", Kasım 2021.

<https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/salgın-surecinde-egitim-salgının-geride-biraktıkları-ve-ihitiyaclar/>

³⁸ OECD, Education at a Glance 2023. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

³⁹ TESEV, Türkiye Geneli Okul Öncesi Eğitim İstatistikleri, 12 Kasım 2020. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/turkiye-geneli-okul-oncesi-egitim-istatistikleri/>

⁴⁰ TESEV, İstanbul İl Geneli Okul Öncesi Eğitim İstatistikleri, 12 Kasım 2020. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/istanbul-il-geneli-okul-oncesi-egitim-istatistikleri/>

Türkiye genelinde anasınıflarının yalnızca %6'sının özel anasınıfı olduğu verisi, kamusal yatırımların okul öncesi eğitimin ilköğretimden bir yıl öncesini kapsayan anasınıfı eğitimi ile kısıtlı tutulduğunu gösteriyor. İlgili veriler, çocukların gelişimi için en kritik dönem olan erken çocukluk eğitimi alanındaki kamu yatırımlarının yeterince genişletilmesi yerine alanda özel kurumların aktifleştirildiğine ve alanın çoğunlukla bu kurumlara devredildiğine işaret etmekte.

Benzer doğrultuda, Eğitim Reformu Girişimi (ERG) ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın, Türkiye'de üst gelir grubundan ailelerin çocuklarının okul öncesi eğitim alma ihtimalini %71, yoksul ailelerin çocuklarının ise yalnızca %17, yani neredeyse 4 kat daha az olduğunu göstermesi,⁴¹ yoksul ailelerin erken dönem çocuk bakımı için imkanlarının hayli kısıtlı olduğunu yansıtmakta. **EÇBE'nin herkes için erişilebilir bir kamu hizmeti olmak yerine çoğunlukla üst gelir grubunun erişiminde, kişisel bir hizmet formuna evrilmiş olması, çocuk bakım yükü sorumluluğunun hanelerde yoğunlaşmasına ve çoğunlukla yoksul ailelerin kız çocuklarının eğitimden kopmasına yol açtığı söylenebilir.** OECD ülkeleri içindeki genel eğilimin tersine, Türkiye'de lise çağında okul dışı kalma oranının kız öğrencilerde erkek öğrencilerden daha yüksek olması⁴² da bu durumu doğrular nitelikte. Tüm bu sorunlara her geçen gün artan yoksulluk, okullardaki yetersiz rehberlik desteği ile düzenli bir vaka takip sisteminin bulunmayışı da eklenince, kız çocuklarının çocuk yaşta zorla evlendirilme, çocuk işçiliğine sürüklenme gibi sebeplerle eğitimden kopuşları engellenememekte ve sorunlar derinleşmeye devam etmekte. 2022 yılındaki resmi evliliklerin⁴³ %2'sinde 16-17 yaş grubundaki 11.520 kız çocuğunun çocuk yaşta erken ve zorla evlendirilmiş olması, üstelik bu rakamların yalnızca resmi istatistikleri içermesi ve bölgesel farklılıklardan bağımsız olması, çocuk yaşta evliliklerin eğitime katılımın sekteye uğramasında önde gelen engellerden olduğu söylenebilir.

Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının incelenmesi hem eğitimin niteliğini hem de eğitime ayrılan kaynakları yansıtmaları açısından anlamlı görünmekte. Nitekim öğretmen başına düşen öğrenci sayısı azaldıkça öğretmenin her bir öğrencisine ayıracağı vakit artacağından eğitimin kalitesinin de artması beklenir. MEB 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu'na göre 2021 yılında toplam 21.407 öğretmenin ataması gerçekleştirilirken⁴⁴ Ocak 2022'de ek 15 bin öğretmen daha

⁴¹ ERG ve AÇEV (2017), Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitime Katılım. <https://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Turkiyede-Erken-Cocukluk-Bakimi-ve-Okul-Oncesi-Egitime-Katilim-30.10.17.pdf>

⁴² OECD, Education at a Glance 2023. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

⁴³ TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2022, 24 Şubat 2023. <https://shorturl.at/borvJ>

⁴⁴ MEB SGB, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2021 yılı idare faaliyet raporu. Ekim 2022, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_03/01003833_MEB_2021_YYIY_Yd-re_Faaliyet_Raporu.pdf

atanarak⁴⁵ 2021 yılı için yaklaşık 35 bin öğretmen ataması gerçekleşti. 2022 yılında da benzer biçimde ve yalnızca 34 bin öğretmen atanmış olup hem 2021 hem de 2022⁴⁶ yılı atamaları son 10 yılın ortalaması olan 40 bin 375'in altında kalmıştır. Öte yandan, MEB İdare Faaliyet Raporu öneri ve tedbirleri arasında⁴⁷ "Ücretli öğretmenlerimizin ücretlerinin iyileştirilmesi ve ücretli öğretmen oranının azaltılmasına yönelik çalışmaların sürdürülmesi" gündemi bulunmasına karşın, Türk Eğitim-Sen verileri⁴⁸ 2020-2021 eğitim-öğretim yılında 69.326, 2021-2022 yılında ise 85.513 ücretli öğretmenin görev yaptığını ortaya koydu. MEB 2019-2023 Stratejik Planı'nda⁴⁹ 'zayıflıklar' arasında sayılmasına rağmen ücretli öğretmen sayısı her geçen yıl artış göstermekte, eğitim sistemi için en kronik sorunların başında gelmeye devam etmektedir. Bunlarla birlikte, ERG'nin 2022 Eğitim İzleme Raporu'na⁵⁰ göre, öğretmen sayısındaki artışın öğrenci sayısındaki artışın altında kalması sebebiyle anaokulu ve ana sınıfı kademelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısında artış yaşanmış oldu. **Anasınıfları öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en yüksek olduğu kurum türü olurken anasınıflarını ilkokul ve ortaöğretim kurumları takip etti.**

ZORUNLU EĞİTİMİN MALİYETİ

Eğitim toplumsal dönüşüm ve refaha yönelik en güçlü yatırım araçlarından biri olmasına rağmen eğitime erişimin önündeki engellerin başında yoksulluk ve düşük refah seviyesi gelmekte. Başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, dünyanın birçok yerinde yoksulluğa maruz kalan çocuk sayısı özellikle pandemi ile birlikte büyük artış gösterdi. Derinleşen yoksulluk düşük ve orta gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde pandemiden önce %57 civarında seyreden öğrenme yoksulluğunu pandemi sonrasında %70 düzeyine yükselterek⁵¹ kitlesel öğrenme kayıplarına yol açtı, okul terklerini kaçınılmaz hale getirdi. Benzer süreçler Türkiye'de de deneyimlenmiş olup çocuk yoksulluğu önce pandemi, sonrasında ise ekonomik krizle ivme kazandı. **Yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı ile mücadele eden aileler temel ihtiyaçların yanı sıra eğitim ve sağlık harcamalarından vazgeçmeyi bir öncelik haline getirmek durumunda kaldılar.** Eğitimden kopma riskini telafi edecek yeterli önlem alınmadığı sürece, başta kız çocukları, engelli çocuklar ve mültecilerin oluşturduğu kırılgan gruplar olmak üzere, binlerce çocuk ekonomik gerekçelerle okul terkine başvurmak zorunda kalmaya devam edecek.

⁴⁵ MEB (2022, 31 Ocak). Eğitim ailesine 15 bin yeni öğretmen katıldı. Ekim 2022, <http://www.meb.gov.tr/egitim-ailesine-15-bin-yeni-ogretmen-katildi/haber/25154/tr>

⁴⁶ MEB SGB, 2022 YILI İDARE FAALİYET RAPORU, Şubat 2023. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_05/28173625_MEB_2022_Faaliyet_Raporu-son.pdf

⁴⁷ MEB SGB, 2022 YILI İDARE FAALİYET RAPORU, Şubat 2023. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_05/28173625_MEB_2022_Faaliyet_Raporu-son.pdf

⁴⁸ Türk Eğitim-Sen (2022, 25 Mayıs). Ücretli öğretmen sayısı zirve yaptı. Ekim 2022, <https://turkegitimsen.org.tr/ucretli-ogretmen-sayisi-zirve-yapti/>

⁴⁹ MEB SGB, 2019-2023 Stratejik Plan, Ankara 2019. https://www.meb.gov.tr/stratejik_plan/

⁵⁰ Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Eğitim İzleme Raporu 2022. <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/>

⁵¹ Gazete Duvar, Aslıhan Aykaç, "Yoksulluk, Eğitim, İstihdam: Kısır Döngüden Nasıl Çıkmalı?", Kasım 2022. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yoksulluk-egitim-istihdam-kisir-donguden-nasil-cikmali-makale-1590505>

Yoksulluk, çocukları fırsat eşitliğinden dışlayarak tüm ömür süresine etki etme potansiyeli bulunan çok boyutlu ve çok katmanlı bir eşitsizlik yapısı ortaya çıkarıyor. Çocukluk çağında yaşanan yoksulluk yaşamın ilerleyen dönemlerindeki birçok avantajı kaçırmaya sebep olduğu gibi ortaya çıkardığı eksikliklerin üstesinden gelmek de genelde pek kolay olmuyor. Gelir adaletsizliğinin her geçen gün tırmanış göstermesi karşısında artan yoksulluğa en çok, nüfusun dörtte birinden fazlasını oluşturan çocukları etkilemekte. *2018 yılı Eylül ayında 1.893 lira olan açlık sınırı 2023'te 13.334 liraya yükselirken, 2018'de 6.166 lira olan yoksulluk sınırı 2023'te 43.433 liraya yükseldi*^{52,53}. Bu yıllar içerisinde **toplumsal refahta kaydedilen gerileme "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Çocuk" oranında önemli bir artışa sebep oldu; Eurostat verilerine**⁵⁴ göre Türkiye Avrupa ülkeleri içindeki sıralamada yoksulluk riski olan çocuk oranında üçüncü sıraya yerleşti.

Gıdaya Erişim

Dar gelirlili aileleri daha da yoksullaştıran, en temel ihtiyaçları 'öteleme' ve 'vazgeçme' stratejilerine hapseden hayat pahalılığı, sağlıklı ve yeterli beslenme başta olmak üzere, en temel gereksinimlerin karşılanmasını güçleştirdi. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)⁵⁵, Küresel Gıda Fiyatları Endeksi tüm dünyada gıda fiyatlarının geçen yılın aynı dönemine göre %11,8 düşmesine karşın Türkiye'de %73,6 artış gösterdiğine işaret etti. Küresel gıda fiyatları son 2 yılın en düşük seviyesine gerilemişken Türkiye'deki fiyatların son 36 aydır aralıksız yükselişini sürdürmesi Türkiye'yi OECD ülkeleri arasında gıda enflasyonunda rekor kıran ülke konumuna getirdi. Gıda enflasyonunun başta çocuklar olmak üzere sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerin kaliteli ve yeterli beslenme olanağını oldukça güçleştirdiği gerçeği sahadaki birçok araştırmaya da yansımakta. Derin Yoksulluk Ağı'nın Çocuk Yoksulluk Araştırması⁵⁶'nda görüştüğü ailelerin %74'ü bebek maması ve bezi almakta zorlanırken, %21'i hiç alamadığını belirtmiştir. Ailelerin 0-3 yaş çocuklarını hazır çorba, şekerli su, pirinç lapası gibi besin değeri bu yaş grubu için yeterli olmayan besinlerle beslemek zorunda kaldığı, hanelerin %38,7'sinde neredeyse her gün öğün atlandığı bilgisi edinilmiştir. Mart 2023'te kamuoyuyla paylaşılan TÜİK Türkiye Çocuk Araştırması⁵⁷ da 2022 yılında altı aylık ve daha yukarı yaştaki çocukların yalnızca %12,7'sinin et, balık ve tavuktan bir tanesini her gün tüketebildiğini ortaya koyarak sağlıklı ve yeterli gıdaya erişimin daha olumsuz seviyelere geldiğini gösterdi. Bu yoksulluk durumları en çok çocukları etkilerken, sağlıklı ve yeterli beslenememe gelişim bozuklukları yaşanmasını kaçınılmaz hale getiriyor. Birçok araştırma

⁵² Türk-İş, Eylül 2018 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, 27 Eylül 2018. <https://www.turkis.org.tr/eylul-2018-aclik-ve-yoksulluk-siniri-2/>

⁵³ Türk-İş, Eylül 2023 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, 29 Eylül 2023. <https://www.turkis.org.tr/turk-is-eylul-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>

⁵⁴ Eurostat (2021), Persons at risk of poverty or social exclusion by age and sex.

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N_custom_5502878/default/table?lang=en

⁵⁵ FAO. (2023). FAO Gıda Fiyatları Endeksi, Ağustos 2023. <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

⁵⁶ Derin Yoksulluk Ağı, Çocuk Yoksulluk Araştırması, Mart 2022. <https://derinyoksullukagi.org/raporlar/turkiyede-cocuk-yoksullugu/>

⁵⁷ TÜİK, Türkiye Çocuk Araştırması. 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744>

yetersiz ve dengesiz beslenmenin öğrencilerin dikkat süresini kısalttığını, algı zayıflıklarına yol açtığını, öğrenme güçlükleri ve davranış bozuklukları ortaya çıkardığını, bu sebeplerle de okul devamsızlık sürelerinin uzadığını, okul terklerinin arttığını ve okul başarısında düşüslere sebep olduğunu ortaya koyuyor.

Tüm bunların yanı sıra, gıda enflasyonunun çok aşikar bir sonucu olarak çocuklar yalnızca evde değil okulda da yetersiz besleniyor ya da beslenemeyip derslere aç gidiyorlar. Nüfusun dörtte birini, %27'sini oluşturan çocukların dörtte üçü okul çağında olup okul çağındaki çocukların da en az dörtte birinin okula aç gittiği tahmin edilmekte.⁵⁸ Ekonomik Kriz Kısacında Geçim ve Dayanışma raporunda⁵⁹ görüşülen ev kadınlarının %42'si çocukları için her gün evde beslenme hazırladığını, harçlık veremediği için kriz döneminde başka bir tasarruf stratejisi olarak bu yola başvurduklarını belirtmekte. Kriz döneminde okul harçlıkları ya çok düşüş gösterdi ya da tamamen ortadan kalktı; elinde çok az parayla okula giden çocuklarsa daha ucuz, sağlıksız ve daha az miktarda ürüne yönelmeye başladı. Bu durumun verimsizliği ise çantaya evden beslenme koymayı günlük rutin haline getirdi. Araştırma kapsamında görüşülen kantinciler, önceki dönemlere göre daha az öğrencinin kantinlere gelebildiğini, birçok çocuğun evden beslenme getirdiğini, ancak bazı çocukların bundan bile mahrum olduğunu altını çizdiler.

“ Mutfağın ötesine gidemiyorsun. Temel ihtiyaçlar dışında bir şey yapma şansınız yok, mecbur kalmadıkça kıyafet alamazsınız. Çocuğumla rahatlıkla dışarı çıkıp eğlenebilmem lazım. Bu lüks değil, bu bir ihtiyaç. Ama mutfağı kurtarayım diye düşünmenin ötesine gidemiyorsun. Bi dışarı çıkıp nefes alamıyorsun. Çocuğuna test kitabı alamıyorsun, harçlık veremiyorsun.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi⁶⁰

“ 17 yaşında gencecik oğlum... Ekmek arası yapıp okula götürüyor. Sırf bize yük olmamak için. Kızım desen kitap almak istiyor ama ben yeterli olamıyorum, okul harçlığını biriktiriyor onunla almaya çalışıyor. Çok kötüyüm yani, kendimi tutamıyorum artık.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli⁶¹

⁵⁸ Bianet, Çocuk Açlığının Çözümü Kamu Kurumlarının Sorumluluğunda, 17 Eylül 2023. https://bianet.org/haber/cocuk-acliginin-cozumu-kamu-kurumlarinin-sorumlugunda-284107Faaliyet_Raporu.pdf

⁵⁹ İPA, Ekonomik Krizin Kısacında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma. Mart 2022. <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/ekonomik-krizin-kiskacinda-istanbulda-gecim-ve-dayanisma/>

⁶⁰ a.g.e

⁶¹ a.g.e

Kantinlerle ilgili bir diğer handikapsa gıda güvenliği sorunsalı. Çocukların sağlıklı beslenebilmesi, kantinlerden sağlığa uygun gıdalar alabilmeleri için 2020 yılında başlatılacağı duyurulan Okul Gıdası logosu uygulaması, önce 2022, sonra 2023 yılına ertelenmişken, Tarım ve Orman Bakanlığı resmi gazetede yayınladığı tebliğde uygulamaya geçişin 14 Eylül 2026 tarihine ötelendiğini duyurdu. Birçok öğrencinin ders saatlerini aç geçirdiği biliniyor ve buna istinaden okullarda ücretsiz okul yemeği uygulamasına geçilmesi ihtiyacı uzun süredir varlığını korurken, Okul Gıdası logosu uygulamasının üç yıl ötelenmiş ve henüz hayata geçirilmemiş olması başka mağduriyetler yaratmakta. Denetimler karşısında en sıradan ürünleri dahi satamayan, ama bir yandan da logolu ürün çalışması yapılmadığı için piyasadan ürün tedarik edemeyen kantinciler kadar, kantinde alacak gıda bulamadığından dışarıdan çok daha sağlıksız ürünlere yönelen öğrenciler de durumdan olumsuz etkilenmekte.

Yetersiz beslenmek kadar sağlıksız beslenmenin gitgide yaygınlaştığı günümüzde çocuk obezite rakamları yadsınamayacak boyutta yüksek. En son 2016 yılında yapılan Türkiye Çocukluk Çağı Şişmanlık Araştırması (COSI-TUR)⁶² ilkökulü ikinci sınıf öğrencilerinin fazla kilolu olma oranını %14.6, obez olma oranını ise %9.9 olarak ortaya koymuştur. Nişantaşı Obezite Enstitüsü'nün açıkladığı verilere⁶³ göre ise; obezite oranları; 0-5 yaşta %8.5 ve 6-18 yaşta %8.2 şeklinde olup fazla kilolu olan çocuk oranları da; 0-5 yaşta %17,9 ve 6-18 yaşta %14,3'tür. En temel insan haklarından olan beslenme ihtiyacının sosyo-ekonomik gerekçelerle karşılanamaması ve kamu kurumlarının da bu sorunların üstesinden gelmek için yeteri önlem almaması karşısında kitlesel okul terkleri engellenemez hale geliyor ve eğitim dışında kalan öğrenci sayısı her geçen gün artış gösteriyor. Ekonomik kriz ve kamusal yatırım yetersizlikleri sebebiyle öğrenim yoksulluğu adında bir başka kriz gün yüzüne çıktığı gibi derinleşen gelir adaletsizliği ve yoksulluk bir toplumsal krizi daha da üst seviyelere tırmandırıyor.

Yaşam Maliyetlerinin Eğitim Üzerindeki Yansıması

Çocukların öğrenme gücünü yaşayıp okul devamsızlık süresini uzatan tek etken yetersiz beslenme olmayıp ekonomik krizle yükselen yaşam maliyetleri en temel eğitim masraflarını karşılanamaz hale getirmiş durumda. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2023 Ağustos verilerine⁶⁴ bakıldığında, %9,09 olan aylık TÜFE enflasyonumuzun pek çok ülkenin yıllık enflasyonundan daha yüksek seyrettiği görülmekte. Yine enflasyonun bir önceki yılın aynı ayına göre de-

⁶² T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Çocukluk Çağı Şişmanlık Araştırması COSI-TUR 2016, Ankara 2017. <https://hsgmdestek.saglik.gov.tr/tr/cosi-tur.html>

⁶³ Nişantaşı Obezite Enstitüsü, Çocukluk Çağı Obezite, t.y. <https://www.nisantasiobeziteenstitusu.com/tr/nisantasi-obezite-blog/28/cocukluk-cagi-obezite.html>

⁶⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2023-49650>

ğişimine (yıllık enflasyona) bakıldığında OECD ülkeleri ortalaması %6,4 iken Türkiye'nin %58,94 ortalaması ile bu ülkeler içindeki en yüksek oranda olduğu görülmekte.⁶⁵ Eğitim harcamalarındaki yıllık enflasyon ise Ağustos 2023'te %48,61 olurken gıda ve alkolsüz içeceklerdeki enflasyon %72,86 ile ortalama TÜFE oranının üzerine çıktı. TÜFE'deki bu artış maaş iyileştirmelerine yeterince yansımadağı gibi hayli yükseliş gösteren kırtasiye malzemesi, ek/kaynak kitaplar, okul kıyafeti, ulaşım, okul kayıt parası vb. kalemlerdeki eğitim maliyetlerini karşılamayı daha da zorlaştırdı. Eğitim-İş Bursa şubasının araştırmasına⁶⁶ göre, bir yıl içinde okula başlama maliyeti;

- Okul öncesinde 7 bin 626 TL'den 17 bin 234 TL'ye,
- İlkokulda 12 bin 500 TL'den, 28 bin 295 TL'ye,
- Ortaokulda 13 bin 304 TL'den 30 bin 6 TL'ye,
- Lisede 13 bin 717 TL'den 31 bin TL'ye yükseldi.

Böylece ortalama okula başlama maliyetlerinde bir senede %126 oranında artış oldu. Kırtasiyeler, internet alışveriş platformları ve mağazalardan edinilen fiyatlara göre ise kırtasiye ürünlerindeki artış oranı %92 ile %318 oranları arasında değıişim gösterirken okul forması fiyatlarında 3 kat, ayakkabı fiyatlarında 2 kat artış oldu.

Artan yaşam maliyetlerinin düşürdüğü alım gücü, vatandaşların bireysel gelirleriyle yapabileceklerinin çok kısıtlı olduğunu, eğitime eşit erişim için bu alana yapılan kamusal yatırımların oransal olarak genişletilmesi gerektiğinin çok elzem olduğunu gözler önüne seriyor. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi yıllar içinde düzenli olarak artırılmış olsa da merkezi yönetim bütçesi içindeki oranı ve GYSH'ye oranı düzenli olarak düşüş göstermiştir. Eğitime ayrılan bütçenin fırsat eşitliğini sağlamakta yetersiz olduğunu gözler önüne sermesi açısından bu durumun dikkatli okunması gerekmektedir. Salt bütçenin büyüklüğüne bakmanın yarattığı yanılgıyı aşmanın bir diğere yolu da bütçenin kalemsel dağılımının incelenmesidir. 2023 yılı MEB bütçesi incelendiğinde;⁶⁷ %79'unun yalnızca personel ve SGK giderlerine ayrıldığı, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak mal/hizmet alımlarına ise yeteri kaynak ayrılmadığı görülecektir. Zira bütçenin %8,95'inin mal ve hizmet alım giderlerine, %9,17'sinin sermaye giderlerine, %3,1'inin cari transferlere, %0,1'inin ise sermaye transferlerine ayrılmış olması öğrencilerin okul içindeki temel ihtiyaçlarına dair yapılan harcamaların ne denli kısıtlı olduğunu göstermektedir. 2023 yılı bütçesinde önceki yıl yaşanan enflasyonun çok altında (%40,19) artış yapılmış olması, var olan okul binala-

⁶⁵ OECD (2023), Prices: Consumer Prices. Main Economic Indicators. https://www.oecd-ilibrary.org/economics/main-economic-indicators_22195009

⁶⁶ Eğitim-İş Bursa, Okula Başlama Maliyeti, Ağustos 2023. <https://www.cumhuriyet.com.tr/egitim/2023-2024-yili-okula-baslama-maliyetleri-ortalama-yuzde-126-oraninda-yukseldi-2110426>

⁶⁷ Eğitim-İş, 2023 Eğitim Bütçesi, 24 Ekim 2022. <https://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/butcede-egitimin-payi-giderek-dusuyor-4021/>

rının yenilenmesine yeterli gelmeyeceği gibi yeni okul ve derslik inşası için de yetersiz geleceğinden ikili eğitim ve taşınmalı eğitim sorunlarını ortadan kaldırmayacak, dezavantajlı öğrencilere yeterli sosyo-ekonomik desteklerin sağlanması ve eğitim sisteminin gerektirdiği kadar öğretmen atamasının yapılmasını mümkün hale getirmeyecek.⁶⁸ **Eğitim alanına ayrılan bütçe, Anayasal bir hak olarak ücretsiz sağlanması gereken eğitim hizmetinin merkezi yönetim bütçesi içinde bir tasarruf alanı olarak belirlendiğini düşündürmektedir.**

Ailelerin çocuklarını okula göndermek için karşılaması gereken maliyet kalemleri kırtasiye masrafı, üniforma ve okul beslenmesinden ibaret olmayıp bağış adı altında istenen okul kayıt parası, sıvı sabun, ıslak mendil, tuvalet kağıdı gibi temel hijyen ürünleri ile A4 kağıdı ve tahta kalem gibi sıradan eğitim materyallerinin de veliler tarafından karşılanması beklenmektedir. Okul yöneticileri kendilerine ayrılan ödenekler yeterli gelmediğinden her veliden benzer masrafları karşılamasını isteyerek, aslında ekonomik gücü yetersiz ailelerin çocuklarının okuldan uzak kalma riskini artırmaktadır. Eğitim masrafları yalnızca bu harcama kalemleriyle de bitmiyor; okula yürüme mesafesinde olmayan öğrenciler için ulaşım masrafı, bunun yanı sıra ek/kaynak kitap masrafı da hemen her öğrenci için geçerli maliyetler. Milli Eğitim Bakanlığının öğrencilere ücretsiz sağladığı ders kitaplarının niteliksel yetersizliği sebebiyle öğretmenler öğrencilerine ek/kaynak kitap aldırarak zorunda kalmaktadır. Hızla yükseliş gösteren kitap fiyatları da ailelerin önceliklerini değiştirip bütçelerini olabildiğince dikkatli ve kısıtlı kullanmalarına yol açmaktadır.

Artan Maliyetlerle Baş Etme Stratejileri

Ekonomik kriz ve tüm bu maliyet artışları ekonomik anlamda kırılgan grupları daha olumsuz etkilediği gibi, ailelerin, eğitim masrafları başta olmak üzere, yaşam masraflarını karşılamasında "krizin ve borçluluğun tampon kurumu bankalar" oldu.⁶⁹ Kriz durumu karşısında her geçen gün daha fazla tüketici kredi kartı limitlerini artırmak ve ihtiyaç kredilerine başvurmak kaydıyla bankalardan borç almak durumunda kaldı. Ekonomik Kriz Kısacasında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma raporunda yapılan hane anketlerinde katılımcıların %34'ü, yani en az üç kişiden biri acil bir ihtiyaç durumunda ilk çalacağı kapının bankalar olduğunu, büyük bir kısmı ise kredilere bağımlı ve borçlu yaşamının kriz sonrasında da kalıcılışacağını düşündüklerini belirtiyor.⁷⁰ Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezinin Temmuz 2023 bültenindeki⁷¹ verilerse bu öngörüğü haklı çıkarıyor. Nitekim ilgili verilere göre; bireysel kredi kullanan kişi sayısı son bir

⁶⁸ a.g.e.

⁶⁹ İPA, Ekonomik Krizin Kısacasında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma. Mart 2022.
<https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/ekonomik-krizin-kisacinda-istanbulda-gecim-ve-dayanisma/>

⁷⁰ a.g.e.

⁷¹ Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Risk Merkezi, Aylık Bülten, Temmuz 2023.
<https://www.riskmerkezi.org/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/temmuz-2023---risk-merkezi-aylik-bulteni/1943>

yılda 1,8 milyon kişi artarak 38,7 milyon kişi olurken, ortalama kredi bakiyesi ise 59 bin TL düzeyinde gerçekleşti. Bankalar ve banka dışı finansal kuruluşlar tarafından kullanılan bireysel krediler %83 oranında artarak 2.290 milyar TL oldu. Bireysel kredilerin en yüksek kalemleri ihtiyaç kredileri ve kredi kartlarından oluştu: Bireysel kredilerin %34'ünü ihtiyaç kredileri, %37'sini kredi kartları, (sonra sırasıyla) %20'sini konut kredileri, %6'sını kredili mevduat hesapları ve %4'ünü taşıt kredileri oluşturdu. Temmuz ayında 181 bin kişi ilk defa kredi kartı kullanırken 122 bin kişi de ilk defa tüketici kredisi kullandı. Yüksek enflasyon ve tüketim ürünlerinde sürekli hale gelen fiyat artışları ile baş edebilmek ve ödemeleri erteleyebilmek için kredi kartları ve ihtiyaç kredilerine yönelen kişi sayısı her geçen gün yükseliş göstermekte.

Benzer biçimde, İstanbul Planlama Ajansı'nın Ağustos 2023 tarihli 'Türkiye'de Banka ve Kredi Kartı Harcamaları' araştırması⁷² da Türkiye'deki enflasyonun dolar bazında sürekli artış göstermesi dolayısıyla vatandaşın alışverişlerde kredi kartı harcamalarına daha fazla yöneldiğini, böylelikle Türkiye'de banka ve kredi kartı ile yapılan alışverişlerin geçtiğimiz yılın başından itibaren dolar bazında iki kattan fazla yükseldiğini ortaya koydu. Kart ile harcamalar içerisinde de taksitli harcamaların peşin/tek çekim harcamalara oranının son 9 yılın verilerine göre rekor kırdığı, taksitli harcamaların Mayıs ayında peşin/tek çekim harcamaların önüne geçtiği belirtildi. İlgili veriler, yüksek enflasyon nedeniyle ileriye dönük borçlanmanın sıradanlaştığını gösteriyor. BDDK'nın "Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri"⁷³ de bu sıradanlaşmayı gözler önüne seriyor. 22 Eylül tarihli verilere göre tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarına olan toplam borç 2 trilyon 378 milyar 85 milyon liraya ulaştı. Tüketici kredileri (konut, taşıt, ihtiyaç) toplam borcu 1 trilyon 440 milyar 488 milyon lirayı bulurken, bunun içindeki en çok payı 907 milyar 258 milyon lira ile ihtiyaç kredisi oluşturdu. 25 Ağustos'ta 889 milyar olan bireysel kredi kartlarındaki toplam borç Eylül ayında 937 milyar 597 milyon liraya çıktı. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 'Önemli Olan Riskler'⁷⁴ araştırmasının gıda, barınma, enerji gibi temel ödemeleri karşılamaktan en çok endişe edenlerin Türk vatandaşları olduğunu ortaya koyması, bu yüksek borçlanmaların arka planını gözler önüne seriyor. Rapora göre, **Türkiye'deki halkın %72'si borç ödeme maliyetlerinin her geçen gün daha da artacak olmasından ve gıda, barınma ve evlerde kullanılan enerji masraflarını karşılayamamaktan endişe ediyor ve Türkiye 27 ülke içinde ilk sırada yer alıyor.**

⁷² İPA, Türkiye'de Banka ve Kredi Kartı Harcamaları, 24 Ağustos 2023.

<https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/arastirma/arastirma-banka-ve-kredi-karti-harcamalari/>

⁷³ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim), 22 Eylül 2023.

<http://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/arastirma/arastirma-banka-ve-kredi-karti-harcamalari/>

⁷⁴ OECD (2022), The OECD Risks That Matter Survey. <https://www.oecd.org/social/risks-that-matter.html>

İSTANBUL'DA ZORUNLU EĞİTİMİN MALİYETİ

Yıllar içinde tırmanış göstererek eğitimden barınmaya hayatın her alanında kendini hissettirmekte olan gelir adaletsizliğinin en şiddetli yaşandığı illerin başında İstanbul gelmekte. Tüm Türkiye'de artış gösteren yoksul sayısı ve yoksul oranı İstanbul'da da dramatik biçimde yükselmiştir. TÜİK'in her yıl yenilediği Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nın bölgesel sonuçlarına⁷⁵ göre, Türkiye'de yoksulluk sınırı altında kalan kişi sayısı 2019'da toplam nüfusun %17,7'sini oluştururken 2022'de bu oran %21,6'ya yükselmiştir. 2019 yılında 17 milyon olarak ölçülen Türkiye geneli yoksul kişi sayısı 2022 yılında 18 milyonu geçtiği gibi bunun 2 milyon 827 bini İstanbul'da yaşamakta. TÜİK'in Gelir Dağılımı İstatistikleri'ne⁷⁶ göre ise, İstanbul'da en yüksek gelir elde eden %20'lik kesimin toplam gelirden elde ettiği pay bir önceki yıla göre 4,9 puan artarak 2022'de %51,6'ya, yani en alt gruba ait payın 8 katına çıkarken; en düşük gelir elde eden %20'lik kesimin toplam gelirden elde ettiği pay yalnızca 0,3 puan artarak %6,4'te kaldı. Bu rakamlarla gelir adaletsizliğinde Türkiye ortalamasının da üzerine çıkan İstanbul'da, eğitimin en düşük geliri elde eden yoksul haneler için karşılanması güç, diğer öncelikli ihtiyaçları öteleten büyük bir maliyete dönüştüğünü söylemek hiç de zor değil.

Tablo 3: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Bölgesel Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranları (2022)

	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (bin kişi)	Yoksul Oranı (%)
Türkiye	21.296	18.030	21,6
İstanbul	28.322	2.827	18,1

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022⁷⁷

Ayrıca, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade eden Gini katsayısı,⁷⁸ bir önceki yıla göre 0,014 puan artış ile 0,415 olarak tahmin edildi. İstanbul Planlama Ajansı (İPA) 2022 Ağustos ayı İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırmasına⁷⁹ göre İstanbul'da dört kişilik bir ailenin ortalama yaşam maliyeti bir önceki aya göre 1.173 TL artarak 23.586 TL oldu. Bir yıl sonra, Ağustos 2023'e gelindiğinde ise önceki yılın aynı ayına göre %73,24 artan dört kişilik bir ailenin yaşam maliyeti 38.828 liraya yükseldi⁸⁰. Ülke çapındaki ekonomik krizin en güçlü hissedildiği İstanbul'da, kent sa-

⁷⁵ TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022, 8 Mayıs 2023.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Poverty-and-Living-Conditions-Statistics-2022-49746>

⁷⁶ TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri 2022, 4 Mayıs 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745>

⁷⁷ TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022, 8 Mayıs 2023.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746>

⁷⁸ TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri 2022, 4 Mayıs 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745>

⁷⁹ İPA, İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırması, Ağustos 2022. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/09/IPA_YM202203.pdf

⁸⁰ İPA, İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırması, Ağustos 2023. <https://ipa.istanbul/istanbulda-yasamanin-maliyeti-aylik-38-828-lira-oldu/>

kinlerinin pahalı yaşamı idame ettirme mücadelesi 2023 Eylül ayı Yaşam Maliyeti Araştırmasına⁸¹ daha dramatik biçimde yansıdı. İstanbul'da yaşamın maliyeti bir önceki aya göre %9,69 oranında (3.765 TL) artarak 42.593 TL'ye yükseldi. Maliyetlerde yaşanan tüm bu artışlar, elbette hanelerin yaşam masrafini da kat be kat artırmış, maliyet yükselişleri hane gelirlerine aynı oranda (artış olarak) yansımadiğinden alım gücünü düşürmüştür.

İstanbul'da yaşayan haneleri temsil eden 100 mahalledeki 803 hanede yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilen 'Çocuğun İyi Olma Araştırmasına'⁸² göre; en düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerin üçte biri okul gezisi ve benzeri etkinlikleri, yüzde 27'si özel ders/dershane gibi masrafları, %15'inden fazlası kırtasiye ve okuldaki mesleki eğitim masraflarını karşılayamamıştır. Aynı araştırma kapsamında görüşülen hanelerde ödemelerini geciktiren hane oranının %43, ihtiyaçtan ötürü eşyalarını satan hane oranının %29 olarak belirlenmiş olması fahiş fiyatlarla başa çıkma stratejileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle, Ağustos ayında İstanbulluların %68,4'ünün evdeki en önemli gündem maddesinin ekonomik sorunlar olması pek şaşırtıcı görünmemekte⁸³. Pandemi sonrası şiddetlenen ekonomik krizin daha da derinleştirdiği yoksullaşma, günlük hayatı yoğun biçimde etkilerken özellikle yoksul hanelerdeki çocukların eğitime erişim maliyetini karşılanamaz boyutlara getirmiştir.

Kırtasiye Maliyeti

İstanbul Planlama Ajansı'nın Kırtasiye Fiyatları Araştırmasına⁸⁴ göre,

- İstanbul'da ilkokula başlayacak bir öğrencinin kırtasiye alışverişlerinin maliyeti önceki seneye göre %87,5 artış gösterdi.
- Öğrencilerin kırtasiye sepetinde bulunması gereken 16 temel ürünün 7'sinde yıllık fiyat artışı %100 ve üzerinde gerçekleşti.
- Okullar tarafından velilerden istenen kırtasiye sepeti fiyatlarına bakıldığında en yüksek artış %111,1 ile anaokulu / kreş sepetlerinde yaşandı.
- Geçtiğimiz sene;
 - Ortalama 900 TL olan anaokulu/kreş kırtasiye sepeti 1.900 TL'ye,
 - Ortalama 800 TL olan ilkokul kırtasiye sepeti 1.500 TL'ye,
 - Ortalama 1.000 TL olan ortaokul kırtasiye sepeti 1.750 TL'ye yükseldi.

Piyananın bu oranlarda yükselişi karşısında alım gücü düşen birçok veli çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ucuz ürün arayışına girmek zorunda kalıyor. Bu durumda başvurulan stratejiler merdivenaltı ya da ikinci el ürün-

⁸¹ İPA, İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırması, Eylül 2023.

<https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/istanbulda-yasama-maliyeti-arastirmasi-eylul-arastirmasi/>

⁸² İstanbul Bilgi Üniversitesi, Çocuğun İyi Olma Hali İstanbul Araştırması, Haziran 2023.

<http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2023/06/Cocugun-Iyi-Olma-Hali-Istanbul-Arastirmasi-OZETBULGULAR.pdf>

⁸³ İPA, İstanbul Barometresi, Ağustos 2023. <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/istanbul-barometresi-agustos-2023/>

⁸⁴ İPA, Kırtasiye Fiyatları İncelemesi, 8 Eylül 2023. [https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/arastirma-kirtasiye-
fiyatları-incelemesi/](https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/arastirma-kirtasiye-fiyatları-incelemesi/)

lere yönelmek. Birçok kırtasiye ürününde yaşanan %100 ve üzeri orandaki fiyat artışları internette kırtasiye ürünlerinde de ikinci el piyasası oluşmasına yol açtı.⁸⁵ Özellikle çanta gibi fiyatı yüksek ürünler için bu piyasaya yönelen birçok veli bulunmakta. Yüksek maliyetlerin aileler ve öğrencileri yönlendirdiği bir diğer strateji ise merdiven altı üretilen ucuz eğitim materyallerinin satın alınması. Bu ürünlerin birçoğunun kanserojen içerik barındırması dolayısıyla çocukların sağlığının tehlikeye girmesi kaçınılmaz hale geliyor.

Okul Kıyafeti Maliyeti

Velileri zora sokan bir diğer maliyet kalemi ise okul üniforması, yani kıyafet masrafları. Her Eylül ayında olduğu gibi yeni eğitim-öğretim dönemi hazırlıklarını telaşla yürütmeye çalışan veliler en büyük gider kalemlerinden biri olan okul kıyafetini önceki seneye göre %60 ile %90 oranında zamlarla karşıladılar. Önceki yıl 550-600 TL'ye alınabilen üç parça okul forması fiyatının bu sene en ucuz 900 liradan başladığı,⁸⁶ takıma ikinci bir tişört ve eşofman takımı eklendiğinde fiyatın 1950 liralara kadar çıktığı, yani 2000 liraya yaklaştığı satıcılar tarafından belirtiliyor.⁸⁷ Bu fiyatlara ayakkabı, mont, çorap ve çanta gibi maliyetlerse dahil değildir. Fiyat artışlarında hammadde ve enflasyon zamlarının yanı sıra nakliye maliyeti, personel ve kira gideri gibi birçok kalemin etkili olduğu belirtilse de Öğrenci Veli Derneği'nin (VELİ-DER) açıklamasına göre; yalnızca kıyafet ve kırtasiye masraflarının öğrenci başına 5-6 bin TL'yi bulmuş olması⁸⁸ birçok çocuğun öğrenim hakkının zora girdiğine işaret etmekte.

Okul Beslenmesi ve Ulaşım Maliyeti

Eğitim ihtiyaçları kırtasiye ve kıyafetle bitmiyor; okul beslenmesi ve ulaşım masrafları bel büken diğer öncelikli harcamalar içinde geliyor. VELİ-DER'in açıklamasına göre kantinden beslenme ücretleri geçen senenin iki katına çıktığı gibi bir öğrencinin kantinden beslenmesi için günlük harcaması gereken tutar 90-100 TL civarında değişiyor.⁸⁹ Türkiye Kantinciler Esnaf Odasının 2023-2024 eğitim öğretim yılı ilk dönemi için açıkladığı fiyat tarifesine göre;⁹⁰ 100 gramlık karışık tostun fiyatı 40 TL, açma, poğaçaya ve simitin fiyatı 12 TL, bir şişe suyun fiyatı 5 TL ve 200 ml bir meyve suyunun fiyatı 15 TL olarak belirlendi. Bu fiyatlara göre her gün düzenli olarak yalnızca bir tost ve bir kutu meyve suyu tüketen bir öğrencinin aylık beslenme gideri⁹¹ 1100 TL'yi bulmakta. Yüksek ma-

⁸⁵ T24, Kırtasiye Ürünleri de 2. Ele Düştü, 16 Ağustos 2023. <https://t24.com.tr/haber/kirtasiye-urunleri-de-2-ele-dustu,1125295>

⁸⁶ Doğru Haber, Eğitim Masrafları Velilerin Belini Büküyor, 13 Eylül 2023. <https://dogruhaber.com.tr/haber/963219-egitim-masraflari-velilerin-belini-bukuyor/>

⁸⁷ NTV, Okul Kıyafetleri Yüzde 60 Zamlandı, 28 Ağustos 2023. <https://www.ntv.com.tr/ntvpara/okul-kiyafetleri-yuzde-60-zamlandi,V1HXloETfU-Dq-0jPn9r1A>

⁸⁸ Medyascope, Okullar açıldı: Bir öğrencinin günlük maliyeti 100 TL, 11 Eylül 2023. <https://medyascope.tv/2023/09/11/okullar-acildi-bir-ogrencinin-gunluk-maliyeti-100-tl/>

⁸⁹ a.g.e.

⁹⁰ Cumhuriyet, Kantin Fiyatları İsyan Ettirdi: Tek Öğünün Maliyeti Dört Haneye Çıktı, 12 Eylül 2023. <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/kantin-fiyatlar-işyan-ettirdi-tek-ogunun-maliyeti-dort-haneye-cikti-2118577>

⁹¹ Bir ay içerisinde ortalama 20 gün okula gidildiği varsayılarak hesaplanmıştır.

liyetler sebebiyle birçok ailenin çocuğunun beslenme çantasını dolduramaması veya okul harçlığı verememesi kaçınılmaz görünmekte. Yoksul hanelerdeki çocukların okulda aç kalacakları gerekçesiyle devamsızlık yapmaktan geri durmamaları ise hiç istenmeyen ama kaçınılmaz olan bir diğer sonuç. Eğitim-Sen Eğitim Durumu raporunda⁹² 'Türkiye'de çok sayıda öğrencinin okula kahvaltı yapmadan gittiği, yine birçok öğrencinin de okulda yemek yemeden günü tamamladığı' vurgusu yerilirken, Derin Yoksulluk Ağı'nın bulgularına göre⁹³ de, ekonomik sebeplerle yeterli gıdaya erişemeyeceğine dair kaygı taşıyanların oranı %23, öğün atlamak zorunda kalanların oranı %13'tür. Bu ve benzeri birçok araştırma, her geçen gün artış gösteren gıda enflasyonunun gıdaya erişim olanaklarını güçleştirmesi karşısında birçok hanenin ekonomik krizle baş etme stratejilerinden biri olarak öğün atlama ve öğün birleştirmeye başvurduğuna işaret etmekte. Bu durum ise sağlıklı gıdaya erişmek konusunda en kırılgan grup olan çocukların beslenmesine çok acil müdahale gerektiğine, dünya genelinde birçok ülkede uygulanan ve en ivedi ihtiyaç olan okul yemeği programının (OYP) acilen uygulamaya geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁹⁴ Her eğitim öğretim dönemi başında uzmanlar ve eğitimciler tarafından yüksek sesle dile getirildiği gibi, ekonomik krizin faturasının çocuklara kesilmesi, akranlarıyla aralarında sınıfsal ayrımlar yaşamamaları ve devamsızlık ya da okul terki sorunlarının ortadan kaldırılması için kamusal yatırımların bu alanda önceliklendirilmesi gerektiğinin altını çizmekte fayda var.

Okulu evine yürüme mesafesinde olmayan öğrencilerin servis ya da toplu taşıma kullanarak okula ulaşmak gibi bir zorunluluğu da bulunmakta. Ancak artan yakıt ve oto bakım fiyatları sebebiyle servis ücretlerinde de ciddi bir maliyet artışı yaşandı. İstanbul'daki okul servis taşıtlarında 11 Ağustos 2023 tarihinden itibaren geçerli olan yeni ücret tarifesi önceki yıla göre %65 zamlandı.⁹⁵ Bir önceki eğitim öğretim yılı ikinci dönemi 792 TL olan 0-1 km'lik mesafe ücreti bu sene 1.300 TL'ye yükseldi. Yine bir önceki eğitim öğretim yılı ikinci dönemi 3.485 TL olan en kısa mesafe yıllık ücreti bu yıl 11.310 TL'ye çıkarken, 8.364 olan en uzun mesafe yıllık ücreti bu yıl 26.465 TL'ye yükseldi. Belirtmek gerekir ki okul öncesi, ilkokul ve ortaokul düzeyi için bu ücretlere ayrıca %35 rehber personel ücreti eklenmektedir; nitekim öğrencilerin taşıta binış ve inişlerinde yardımcı olan rehber personelin bulundurulması zorunludur. Pek çok ailenin standartların da üzerinde talep edilen bu ücretleri ödemek yerine, çocuğunu okula (bütçesinin durumuna göre) yürüyerek, toplu taşımayla ya da kendi özel aracıyla götürmeyi tercih ettiği bilinmektedir.

⁹² Eğitim Sen. (2022). 2022/2023 Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu. Eylül 2022.

<https://egitimsen.org.tr/2022-2023-egitim-ogretim-yili-basinda-egitimin-durumu/>

⁹³ Derin Yoksulluk Ağı (2022), "Çocuklukta Kronik Yetersiz Beslenmenin Sonuçları"; <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2022/05/Bilgi-notu-C%CC%A7ocuklarda-Yetersiz-Beslenme.pdf>

⁹⁴ İPA, Kent Gündemine Bakış: Gıda Krizinde İlk Kurtarılabacaklar: Çocuklar ve Okul Yemeği Programları, Ekim 2022. <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/10/KENT-GUNDEMI-2022-10-COCUK-OKUL-GIDASI.pdf>

⁹⁵ İBB, Toplu Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü, Okul Servis Taşımacılığı Ücret Tarifeleri. <https://tuhim.ibb.gov.tr/ucret-tarifeler/>

Okul Kayıt Ücretlerinden Doğan Ek Maliyetler

Aileler kırtasiye, kıyafet, beslenme ve ulaşım gibi maliyet kalemlerine güç yetiremez durumdayken ve kredi kartı, nakit avans, düşük faizli ihtiyaç kredileri gibi seçeneklere yönelmek zorunda kalırken, çocuklardan bir de bağış adı altında talep edilen fahiş tutarlardaki okul kayıt paraları eğitimin kamusallığını sorguluyor. **Anayasal güvence altına alınmış olan 'ücretsiz eğitim hakkının' devlet okullarına yapılan yetersiz ödenekler ve denetimsizlikler sebebiyle lükse dönüştüğünü söylemek hiç de zor değil.** Milli Eğitim Bakanlığı her bir çocuğa nitelikli eğitim olanağı sağlamakla yükümlü olmasına karşın, bakanlık yürütmesindeki devlet okullarının idareleri güvenlik ve temizlik gibi personel giderlerini karşılayabilmek için velilerden bağış adı altında kayıt ücreti talep etmekte. Bu kayıt ücretleri yalnızca personel giderleri için de değil; tuvalet kağıdı, sıvı sabun gibi çok temel hijyen ürünleri ile tahta kalemi ve silgisi, A4 kağıdı ve kartuş gibi eğitim materyallerinin satın alımı için de kullanılmakta. Ayrıca, bu talepler her zaman kayıt parası biçiminde okul idaresi tarafından değil sınıf öğretmenleri tarafından dönemlik alışveriş listesi olarak da dayatılabilmekte. Okul idareleri bu durumu okullara gönderilen ödeneklerin yetersiz olmasıyla gerekçelendirirken, Eğitim-Sen'e göre⁹⁶ bağış adı altında talep edilen bu kayıt paraları yoksul semtlerde 2 bin TL ile başlarken gelir düzeyi yüksek olan kimi semtlerde 100 bin liralara çıkabilmektedir.

66 *Anaokuluna geçen sene 800 lira kayıt parası istediler. Bazı veliler CİMER'e şikayet etmiş, bu sene kayıt parası kalktı deyip istemediler. Ama sırf projeksiyon ve minder için öğrenci başı 1200 lira para toplandı. Öğretmenin İKEA'dan minder alması lazım! Bir de biz bilmiyorduk, bizden istediği kitap seti projeksiyonsuz kullanılmadığından projeksiyon almayı zorunlu hale getirdi! Geçen günkü veli toplantısında veliler ve öğretmen arasında tartışma çıktı, kimse bu ücretleri karşılayamıyor. Müdüre söylüyorsun, ses etmiyor.*

Araştırma Kapsamında Görüşülen Okul Öncesi Öğrenci Velisi

66 *E mesela şimdi bazı ek kitaplar aldık, bu dönemlik 250 TL ödedim. Üstüne her dönem her veliye sıra geliyor, senede iki kez hijyen malzemeleri alıyoruz, senelik 1000 liraya yakın da onun masrafı oluyor. Yetmemiş gibi geçen gün de kartuş bitmiş, öğrenci başına 200 TL istendi. Ben niye bu kadar para ödüyorum ki, madem öyle direk özele göndereyim diyor insan. Ama o da mümkün değil işte.*

Araştırma Kapsamında Görüşülen İlkokul Öğrenci Velisi

⁹⁶ Eğitim-Sen, 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu, Eylül 2023. <https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2023/09/Egitimin-Durumu-11-Eylul-2023.docx>

Temel eğitimin parasız oluşunun yasal garanti altında olduğu ülkemizde kar-
tuştan tahta kalemine kadar kırtasiye ihtiyaçlarının tamamına yakınının, hij-
yen malzemelerinin yanı sıra temizliği yapacak personelin ücretinin dahi veliler-
den talep edilmesi, özellikle birden fazla çocuğu eğitimde olan birçok hanenin
bütçesini büyük darlığa sürüklemekte. Birçok harcamasından kısmak, en asli
ihtiyaçlarını ötelemek ve tüm bu giderleri karşılamak için çoğu kez borçlanmak
zorunda kalan ebeveynler durumdan şikayetçi olsalar da okullara yeterli öde-
nek ayrılmamaya, yaşam masrafları ve ürün maliyetleri yükselmeye devam
etmekte, sorunlar kökleşmeyi sürdürmekte.

“İki katta da anasınıfları var, 35-40 öğrenci tek tuvaleti kullanmaya
çalışıyor, bu çok yetersiz. Sıvı sabun, tuvalet kağıdı, ıslak mendil stokları
sürekli yenilenecekmiş ve bizden istenecekmiş. Bu çocuklar tüm bu
malzemeleri kullanmıyor bile. 12 kişilik anasınıfları, aldığımız temizlik
malzemeleri yığınla duruyor köşede. Bir tur temizlik malzemesi aldım
şimdi, 300 lira tuttu, tekrar tekrar alacağız sene içinde. 1000 lira da en
az kırtasiye masrafı tuttu. Çok yüksek tutarlar bunlar.

Araştırma Kapsamında Görüşülen Okul Öncesi Öğrenci Velisi

“Okul yeterince temizlenmiyor, koca okulda iki temizlik görevlisi var.
Öğretmen detaylı sınıf temizliği için temizlikçi tutmak istedi. Hatta
arada bir biz velileri çağırıyor temizlik için, ama bazı veliler çalışıyor,
haksızlık olmasın diye para toplansın ki temizlikçi tutalım dediler.
Hijyen olsun diye tamam demek zorunda kaldık, ama okulun temizlik
personelinin parasını da biz ödememeliyiz yani.

Araştırma Kapsamında Görüşülen Ortaokul Öğrenci Velisi

“Devlet okulları yıllardır adeta kaynak yaratmaya zorlanarak, öğretmenler ise
öğrenci ve velileri ile ‘satıcı-müşteri’ ilişkisi gibi para ilişkisine girmek zorunda
bırakılmaktadır”⁹⁷. Birçok kalemdaki eğitim harcaması katlanarak artmış olup
cep yakmaya devam ederken eğitime ayrılan bütçe ve okullara ayrılan ödenek-
lerin yetersiz gelmesi karşısında, tadilat gibi masrafları dahi kendi karşılamak
zorunda kalan devlet okulları desteği ve çözümü velilerin cebinde aramakta.

“Kızım okula başladığında pandemi vardı, eğitim uzaktan olduğu için çok
bir masraf yapmamıştık; ama ikinci sınıfa geçtiğinde (2020-2021 eğitim
döneminde) perdesinden, tesisatına ve zemin kaplamasına kadar sınıfı
komple biz veliler yeniledik. Sınıf tuvalete yakın olduğundan duvarlar
rutubet yapmıştı, her şey sökülüp yenilendi. Ta 2020 yılında öğrenci başı
800 TL ödedik. Daha asgari ücretin 3000 lirayı görmediği dönemde ben
sırf sınıf tadilatına bu parayı ödedim.

Araştırma Kapsamında Görüşülen İlkokul Öğrenci Velisi

⁹⁷ a.g.e.

Hem eğitimde özelleştirmelerin hızla yükselmesi, devlet okullarında öğretmen atamalarının düşük sayıda gerçekleşmesi, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının artması gibi sebeplerle eğitimin niteliğinin düşmesi, hem de yüksek maliyetlerin velilere yansıtılarak eğitimin kamusallığını sorgulatması karşısında, gücü yeten aileler nitelikli eğitim arayışını özel eğitim kurumlarına kayıtlı sonlandırmakta. Gücü yetmeyip bütçe koşullarını zorlayarak, yakın çevreden ya da bankalardan borç alarak çocuklarını özel okullara kayıt ettiren birçok aileyse, özel okul fiyatlarında da geometrik artışlar yaşanması sebebiyle çocuğunun kaydını devlet okullarına geri döndürmek zorunda kalmakta. Özel okula parası yetmediği için kaliteli eğitim veren devlet okulları arayışına giren ailelerse nitelikli eğitim veren az sayıdaki devlet okullarına çoğu zaman kendi adres bölgesi dışında ulaşabilmekte. Kapısını çaldıkları bu devlet okulları ise aileleri özel okul fiyatlarıyla yarışan kayıt parası talepleriyle karşılamakta, ailelerin ve öğrencilerin yaşam maliyeti stresini katlamaktalar. İkamet adresi içerisinde kayıt yaptıran aileler daha düşük kayıt ücreti ya da bağış öderken, ikameti dışında bir okula kayıt yaptırmak isteyen velilerden daha yüksek miktarlarda bağışlar istenebilmektedir.

“Çocuğumu ilkokuldan beri evime 3-4 km mesafede de olsa yeni kurulmuş olduğundan diğerlerine göre daha hesaplı olan bir özel okula gönderiyordum. Devlet okullarında sınıflar 40'ar kişilik olduğundan mecburen yediğimizden içtiğimizden, sosyal hayatımızdan kısip özele gönderdik. Çocuğum bu sene 6. sınıfa geçti, ama yeni fiyatlara erken kayıttaki indirimlerle bile güç yetiremedik. Üstümüze başımıza kıyafet almamak, tatilimizden kısmak da yetmedi, mecburen devlet okuluna geçirdik. Ama iyi eğitim alsın diye gezip yalvardığımız üçüncü okula anca kayıt ettirebildik. Ona da yine epey bir kayıt parası ödeyerek yapabildik. Keşke direk geçen sene ortaokula (5.sınıfa) geçtiğinde alsaymışım özelden. Bu sene bizim stresimizle çocuk da depresyona girdi, şimdi okula zor gönderiyorum.

Araştırma Kapsamında Görüşülen Ortaokul Öğrenci Velisi

Aileler düşen eğitim kalitesini tolere etmek, çocuklarının eğitimdeki açıklarını kapatarak sınavlara daha iyi hazırlanmalarını sağlamak amacıyla ek/kaynak kitaplar satın almaya, çocuklarını etüt merkezlerine kayıt ettirmeye ya da özel ders aldirmaya yönelmekteler. Ancak “Salgın Sürecinde Eğitim: Pandeminin Geride Bıraktıkları” araştırması⁹⁸ kapsamında görüşülen velilerin %78'i son bir yıl içerisinde özel ders ve kurs masraflarının, %85'i ise yardımcı kaynaklara ayırdıkları bütçenin arttığını ifade etmişlerdir. Artan giderler daha fazla hânenin bankalara borçlanmasına sebep olmakta. Ekonomik krizin İstanbul'da aileler tarafından nasıl deneyimlediğinin ortaya konması amacıyla, “İstanbul

⁹⁸ İPA, Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının 'Geride' Bıraktıkları ve İhtiyaçlar, Kasım 2021. <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2021/11/Salgın-Surecinde-Egitim.pdf>

Yoksulluk Haritası" referans alınarak seçilmiş 11 öncelikli mahalle ve çevresinde yürütülen "Ekonomik Krizin Kiskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" araştırması⁹⁹ kapsamında görüşülen 300 ev kadını da; eğitim materyalleri, test kitapları ve kırtasiye malzemeleri gibi masraflara güç yetiremediklerini, artık temel ihtiyaçlar düzeyinde süren bir yaşamda eğitim giderlerinin "ilk vazgeçilenler" arasında olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle ekonomik krizin derinleştiği her bir gün çocukların eğitimde fırsat eşitliğine olan mesafesi artmaktadır. Yoksul hanelerde eğitim harcamaları "gözden çıkarılan" maliyetlere dönüşürken, zorlanarak ve büyük fedakarlıklar göstererek güç yetirebilen orta sınıfın eğitim harcamalarına ayırdığı bütçe ise çok yüksek oranlarda artış göstermiştir. Hanelerdeki yoksullaşmanın çocukların eğitimine yansması çocukların gelişimlerini olumsuz etkilediği gibi bıraktığı psikolojik etkilerin uzun yıllar kendini hissettirmesi de kaçınılmaz olacaktır. **Yüksek enflasyon, artan yoksulluk oranları ve hanelerdeki gelir kaybına, kamunun eğitimden elini çekmesi ve maliyetlerin karşılanmasını velilere devretmesi sorunsalı eklenince, çocuk işçiliği, çocuk evlilikleri ve dolayısıyla çocukların eğitim dışı kalma riski dramatik artışlar sergileme potansiyeli taşımakta.**

SONUÇ

2020'de yapılan eğitim harcamalarının %74,7'si devlet tarafından finanse edilirken bu oran 2021 yılına gelindiğinde %72,5'e geriledi.¹⁰⁰ Bu doğrultuda, 2020 yılında eğitim harcamaları içinde hanelerin yaptığı harcamaların payı %20 iken 2021 yılında bu oran %22'ye çıktı. Bu da **zorunlu eğitimin maliyetinin beşte birinden fazlasının ailelerin bütçesi üzerinden karşılandığına işaret etmekte.** 2011 yılında hanehalklarının eğitime yaptığı harcama 13 milyar 782 milyon iken, 2021 yılına gelindiğinde 75 milyar 774 milyon TL'ye yükselerek 5.5 kat artmıştır. **Devletin eğitime harcadığı bütçe nominal olarak artmış olsa da GSYH içindeki oranı düzenli olarak düşüş göstermiştir.** İlgili verilerin tümü kamu tarafından eğitime ayrılan bütçenin her geçen yıl daraldığına, **anayasal hak olan ücretsiz eğitimin maliyetinin hanehalkı ile bölüşüldüğüne işaret etmekte.** Altını çizmek gerekir ki derinleşen yoksulluğun da etkisiyle, eğitimin hanelerin sırtına binen bu mali yükü **her geçen gün çok daha fazla öğrencinin çocuk işçiliği ve/veya çocuk evliliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına, dolayısıyla da okul terklerine yol açmakta.**

⁹⁹ İPA, Ekonomik Krizin Kiskacında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma. Mart 2022. <https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/ekonomik-krizin-kiskacinda-istanbulda-gecim-ve-dayanisma/>

¹⁰⁰ TÜİK, Eğitim Harcama İstatistikleri 2021, 7 Aralık 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553>

Yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı karşısında ailelerin eğitime ayırdığı bütçe her geçen yıl çok daha hızlı artsa da aileler çocuklarını, fiziki koşulları, güvenlik şartları ve hijyen koşulları asgari seviyenin daha gerisindeki okul binalarına göndermeye devam etmek zorunda kalıyor. Nitekim, eğitime bütçeden yeterli pay ayrılmayıp okullara yeterli ödenek gönderilmemesi okulların altyapı sorunlarının ve fiziki donanım eksiklerinin giderilmesine engel olmakta; bununla birlikte temizlik ve güvenlik personeli istihdamına da yeterli gelmemektedir. Öğrencilerin fiziki koşulları kötü durumdaki okullara gitmek zorunda kalması yetmezmiş gibi okul idareleri bu koşulları düzeltmek adına velilerin cebine başvurmakta, velilerse her sene altında ezildikleri eğitim maliyetlerini karşılayabilmek için 'en asli ihtiyaçlarını öteleme' stratejisine bağımlı hale gelmektedirler. Bu noktada, **Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullara ihtiyaçları oranında ödenek göndermek, anayasal güvence altına alınmış 'ücretsiz' eğitimin faturasının aileler ve öğrencilerine kesilmesine mani olmak yönündeki adımları ivedilikle atması gerekmektedir.**

Başta çocukların zihinsel ve duygusal gelişimi için en kritik dönem olan okul öncesi kademesi olmak üzere, zorunlu eğitimin her kademesinde kamu yatırımlarının yeterince genişletilmesi, eğitim alanının daha fazla ticari işletmelerin piyasa belirleyiciliği ve vicdanına terk edilmemesi gerekmektedir. **Eğitimin niteliğinin gelişmesi ve bu nitelikli eğitime erişimin sınıfsal ayrımlarla kısıtlanmaması ancak ve ancak; eğitimin 'anayasal hak olarak parasız sağlanması gereken bir kamu hizmeti' olmaktan çıkmadığı, bu sorumluluk ve maliyetin veliler ve özel sektör arasında paylaştırılmayıp kamu tarafından üstlenildiği, bu doğrultuda da eğitimin kamu bütçesindeki payının yeterince genişletildiği politika uygulamalarına geçişle mümkündür.**

Sınıfsal hareketliliği tesis eden ve en güçlü toplumsal yatırım araçlarından biri olan eğitime herkesin sosyo-ekonomik durumundan bağımsız ve eşit biçimde erişimi; maliyetinin kamulaştırılması ve çok yönlü nitelikli bir eğitim politikasının planlanarak hayata geçirilmesi ile sağlanabilir. Bunun için:

- Eğitim sektöründeki özelleştirmelere son verilerek nitelikli eğitime her bireyin erişimi sağlanmalı, eğitim -Anayasal hak olduğu unutulmayarak- bir kamu hizmeti olarak tesis edilmeli, maliyeti aileler ve özel sektör ile bölüşülen bir sistem olmaktan çıkarılmalıdır.
- Hem eğitimde niteliğin güçlendirilmesi hem de güvencesiz istihdama son verilmesi adına, sözleşmeli ve ücretli öğretmenlik uygulamaları ortadan kaldırılmalı, güvenceli istihdam yöntem edinilmeli.

- Ücretli öğretmen emeğinden tasarruf edilmesi yerine gerekli bütçe tesisiyle sistemin gerektirdiği sayıda öğretmen ataması gerçekleştirilmeli, bu doğrultuda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı azaltılarak eğitimin niteliği güçlendirilmeli.
- Çocuklarda obezite riskinin artmasının yanı sıra sağlıklı, besleyici ve yeterli beslenememekten kaynaklı gelişim gerilikleri, davranış bozuklukları, okul başarısında düşüş gibi sorunların önüne geçilmesi adına okul yemeği programı uygulaması ivedilikle hayata geçirilmeli.
- Yoksul ailelerin çocukları düzenli ayni ve nakdi yardımlarla desteklenmeli, okulların rehberlik servisleri daha aktif ve donanımlı hale getirilerek okul terki riski bulunan öğrenciler için düzenli vaka takip sistemi yürütülmeli.
- Okullarda aktif sosyal hizmet uzman görevlendirmeleri yapılarak çocuk evlilikleri, çocuk işçiliği gibi durumların düzenli olarak gözlemlenmesi, raporlanması ve vaka takip sistemleri yürütülerek okul terklerinin azaltılması sağlanmalı.
- Okul terki riskinin ortaöğretim düzeyinde daha da belirginleştiği bilindiğinden, bu düzeyde okula devamsızlık süresi uzamış ve okul terki riski yüksek çocukların gelişimleri ve ilgi alanlarına uygun mesleki eğitimlere yönlendirmeleri yapılmalı, sektörle bağları doğru pedagojik yöntemlerle kurulmalı, mesleki gelişimleri ve profesyonel çalışma yaşamına dahilîyetleri takip edilmeli.
- Başta kız çocuklarının okullarda temiz ve güvenli tuvalete, temiz suya, hijyenik ped gibi menstrüel ürünlere erişememe ve regl nedeniyle zorbalığa uğrama gibi engeller yüzünden de devamsızlık yapabildiği ve/veya eğitim dışına çıkabildiği göz önünde bulundurularak, okullardaki altyapı ve hijyen sorunlarını ortadan kaldırmaya yetecek bütçenin okullara gönderilmesi ve bu bütçelerin gerekli denetimlere tabi tutularak doğru kullanıldığının garanti edilmesi yönünde çalışmalar yürütülmeli.
- Kamu bütçesi içinde eğitime ayrılan payın artırılmasının yanı sıra, bu pay içerisinde özellikle çocukların fırsat eşitliğini sağlamaya dönük mal ve hizmetlerin satın alınmasına ayrılan bütçe artırılmalı. Böylelikle, başış adı altında talep edilen okul kayıt ücretlerinin, ısınma, temizlik, kırtasiye ve ek kaynak giderlerinin karşılanması için hane bütçelerinden destek alınmamalı, halihazırda pahalı yaşam mücadelesi veren ailelerin bütçe kısıtlılıklarının faturası çocuklara kesilmemeli.

Yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı karşısında ailelerin eğitime ayırdığı bütçe her geçen yıl çok daha hızlı artsa da aileler çocuklarını, fiziki koşulları, güvenlik şartları ve hijyen koşulları asgari seviyenin daha gerisindeki okul binalarına göndermeye devam etmek zorunda kalıyor. Nitekim, eğitime bütçeden yeterli pay ayrılmayıp okullara yeterli ödenek gönderilmemesi okulların altyapı sorunlarının ve fiziki donanım eksiklerinin giderilmesine engel olmakta; bununla birlikte temizlik ve güvenlik personeli istihdamına da yeterli gelmemektedir. Öğrencilerin fiziki koşulları kötü durumdaki okullara gitmek zorunda kalması yetmezmiş gibi okul idareleri bu koşulları düzeltmek adına velilerin cebine başvurmakta, velilerse her sene altında ezildikleri eğitim maliyetlerini karşılayabilmek için 'en asli ihtiyaçlarını öteleme' stratejisine bağımlı hale gelmektedirler. Bu noktada, **Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullara ihtiyaçları oranında ödenek göndermek, anayasal güvence altına alınmış 'ücretsiz' eğitimin faturasının aileler ve öğrencilerine kesilmesine mani olmak yönündeki adımları ivedilikle atması gerekmektedir.**

Başta çocukların zihinsel ve duygusal gelişimi için en kritik dönem olan okul öncesi kademesi olmak üzere, zorunlu eğitimin her kademesinde kamu yatırımlarının yeterince genişletilmesi, eğitim alanının daha fazla ticari işletmelerin piyasa belirleyiciliği ve vicdanına terk edilmemesi gerekmektedir. **Eğitimin niteliğinin gelişmesi ve bu nitelikli eğitime erişimin sınıfsal ayrımlarla kısıtlanmaması ancak ve ancak; eğitimin 'anayasal hak olarak parasız sağlanması gereken bir kamu hizmeti' olmaktan çıkmadığı, bu sorumluluk ve maliyetin veliler ve özel sektör arasında paylaştırılmayıp kamu tarafından üstlenildiği, bu doğrultuda da eğitimin kamu bütçesindeki payının yeterince genişletildiği politika uygulamalarına geçişle mümkündür.**

Sınıfsal hareketliliği tesis eden ve en güçlü toplumsal yatırım araçlarından biri olan eğitime herkesin sosyo-ekonomik durumundan bağımsız ve eşit biçimde erişimi; maliyetinin kamulaştırılması ve çok yönlü nitelikli bir eğitim politikasının planlanarak hayata geçirilmesi ile sağlanabilir. Bunun için:

- Eğitim sektöründeki özelleştirmelere son verilerek nitelikli eğitime her bireyin erişimi sağlanmalı, eğitim -Anayasal hak olduğu unutulmayarak- bir kamu hizmeti olarak tesis edilmeli, maliyeti aileler ve özel sektör ile bölüşülen bir sistem olmaktan çıkarılmalıdır.
- Hem eğitimde niteliğin güçlendirilmesi hem de güvencesiz istihdama son verilmesi adına, sözleşmeli ve ücretli öğretmenlik uygulamaları ortadan kaldırılmalı, güvenceli istihdam yöntem edinilmeli.

- Ücretli öğretmen emeğinden tasarruf edilmesi yerine gerekli bütçe tesisiyle sistemin gerektirdiği sayıda öğretmen ataması gerçekleştirilmeli, bu doğrultuda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı azaltılarak eğitimin niteliği güçlendirilmeli.
- Çocuklarda obezite riskinin artmasının yanı sıra sağlıklı, besleyici ve yeterli beslenememekten kaynaklı gelişim gerilikleri, davranış bozuklukları, okul başarısında düşüş gibi sorunların önüne geçilmesi adına okul yemeği programı uygulaması ivedilikle hayata geçirilmeli.
- Yoksul ailelerin çocukları düzenli ayni ve nakdi yardımlarla desteklenmeli, okulların rehberlik servisleri daha aktif ve donanımlı hale getirilerek okul terki riski bulunan öğrenciler için düzenli vaka takip sistemi yürütülmeli.
- Okullarda aktif sosyal hizmet uzman görevlendirmeleri yapılarak çocuk evlilikleri, çocuk işçiliği gibi durumların düzenli olarak gözlemlenmesi, raporlanması ve vaka takip sistemleri yürütülerek okul terklerinin azaltılması sağlanmalı.
- Okul terki riskinin ortaöğretim düzeyinde daha da belirginleştiği bilindiğinden, bu düzeyde okula devamsızlık süresi uzamış ve okul terki riski yüksek çocukların gelişimleri ve ilgi alanlarına uygun mesleki eğitimlere yönlendirmeleri yapılmalı, sektörle bağları doğru pedagojik yöntemlerle kurulmalı, mesleki gelişimleri ve profesyonel çalışma yaşamına dahilîyetleri takip edilmeli.
- Başta kız çocuklarının okullarda temiz ve güvenli tuvalete, temiz suya, hijyenik ped gibi menstrüel ürünlere erişememe ve regl nedeniyle zorbalığa uğrama gibi engeller yüzünden de devamsızlık yapabildiği ve/veya eğitim dışına çıkabildiği göz önünde bulundurularak, okullardaki altyapı ve hijyen sorunlarını ortadan kaldırmaya yetecek bütçenin okullara gönderilmesi ve bu bütçelerin gerekli denetimlere tabi tutularak doğru kullanıldığının garanti edilmesi yönünde çalışmalar yürütülmeli.
- Kamu bütçesi içinde eğitime ayrılan payın artırılmasının yanı sıra, bu pay içerisinde özellikle çocukların fırsat eşitliğini sağlamaya dönük mal ve hizmetlerin satın alınmasına ayrılan bütçe artırılmalı. Böylelikle, bağış adı altında talep edilen okul kayıt ücretlerinin, ısınma, temizlik, kırtasiye ve ek kaynak giderlerinin karşılanması için hane bütçelerinden destek alınmamalı, halihazırda pahalı yaşam mücadelesi veren ailelerin bütçe kısıtlılıklarının faturası çocuklara kesilmemeli.

